

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILozOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE A ANDRAGOGIKY

**KULTURNÍ IDENTITA ČESKÝCH EMIGRANTŮ
Z LET 1968 – 1969 VE VÍDNI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

OBOR: KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

VYPRACOVALA:

Jana Kadlecová

VEDOUcí PRÁCE:

Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškeré
prameny, literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 26. března 2013

.....

Poděkování

Především velmi děkuji všem svým respondentům za ochotu a zájem podílet se na mém výzkumu, za přátelský a vstřícný přístup a možnost poznat jejich prostřednictvím zajímavé informace a osudy. Také děkuji panu doktoru J. Šotolovi za vedení mé práce a všem blízkým, kteří mi pomáhali a podporovali mě v práci.

ANOTACE

Práce vychází z vlastního terénního výzkumu zaměřeného na československé emigranty z let 1968 až 1969 žijící ve Vídni. Pomocí kvalitativní metody narativních rozhovorů sleduje proces transformace kulturní identity emigrantů této generace, stejně jako proces integrace do rakouské společnosti. Zkoumá faktory a motivace, které je vedly k opuštění domova a k realizaci svých životních cílů v rámci nové země a nové kultury, a vztah k většinové společnosti stejně jako k předchozím generacím české národnostní menšiny ve Vídni.

V teoretické části je pak věnována pozornost konceptualizaci pojmu identita a různým teoriím identity, které se uplatnily na poli kulturní antropologie a sociální psychologie. Prostor je věnován také kulturně-historickému kontextu, tedy popisu české národnostní menšiny ve Vídni, především emigrantských vln po roce 1945, z pohledu existující odborné literatury věnující se tomuto tématu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Identita, kulturní identita, narativní identita, emigrace, integrace, česká menšina, Vídeň

ANOTATION

This work is based on realization of the author's own field research aimed at Czechoslovakian emigrants from 1968 and 1969 in Vienna. Via the qualitative method of narrative interview it monitors a process of transformation of cultural identity by emigrants of this generation as well as process of integration or assimilation into the Austrian society. It studies factors and motivations, which led them to leave their homeland and realize their life ambitions within a new land and culture, and relationship to majority as well as to previous generations of Czech ethnic minority in Vienna.

The theoretical part focuses on concept of identity and different theories of identity developed in cultural anthropology and social psychology. There is also given a brief survey on cultural and historical context – on description of Czech ethnic minority in Vienna, especially on emigrants after 1945 from the perspective of contemporary scholarly literature dedicated to this topic.

KEY WORDS

Identity, cultural identity, narrative identity, language, emigration, czech minority, Vienna

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1. VYMEZENÍ POJMU IDENTITA	9
1.1. Úvod do tématu identity	9
1.2. Definice identity	10
1.2.1. Identita v sebesystému	11
1.2.2. Aspekty identity	11
1.2.3. Identita jako proces	12
1.2.3.1. Vývoj identity jedince	13
1.2.3.2. Sebedefinování	13
1.3. Přehled teorií identity	14
1.3.1. Teorie ego-identity	14
1.3.2. Symbolický interakcionismus, identita jako role	15
1.3.3. Teorie sociální identity (TSI)	16
1.3.4. Etnolingvistická teorie identity	17
1.3.5. Sociální konstruktivismus a etogenika	18
1.3.6. Etnická a kulturní identita	18
1.3.7. Narativní identita	21
1.4. Závěr z kapitoly	22
2. ČESKÁ NÁRODNOSTNÍ MENŠINA VE VÍDNI	23
2.1. Historie a struktura menšiny	23
2.2. Proces asimilace u československé emigrace	26
VÝZKUMNÁ ČÁST	29
3. CÍLE VÝZKUMU	29
4. VÝZKUMNÝ VZOREK	30
4.1. Metoda výběru výzkumného vzorku	30
4.2. Charakteristika výzkumného vzorku	31
5. METODA VÝZKUMU	33
5.1. Metoda získávání dat	33
5.2. Metoda analýzy dat	35
6. VÝSLEDKY VÝZKUMU	37
6.1. Proces emigrace	37
6.1.1. Fáze I. – Motivace a důvody k emigraci	38
6.1.2. Fáze II. – „Emigrantský sen“	39
6.1.3. Fáze III. – „Spálení mostů“	41
6.1.4. Shrnutí	41
6.2. Proces integrace	42
6.2.1. Dobrovolná integrace	42
6.2.2. Budování existence	43

6.2.3. Kladný postoj majority.....	44
6.2.4. Okruhy známých.....	45
6.2.5. Vymezení vůči české menšině.....	46
6.2.6. Shrnutí.....	48
6.3. <i>Centrální kategorie – konsolidace identity</i>	49
6.3.1. Současný vztah k mateřské zemi a její kultuře.....	50
6.3.2. Vnímání hranice kultur.....	52
6.3.3. Etnolingvistická identita.....	54
6.3.4. Kulturní identita – harmonická syntéza.....	56
6.4. <i>Shrnutí výzkumné části</i>	59
ZÁVĚR	60
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	61
PRAMENY.....	61
BIBLIOGRAFIE.....	62
ELEKTRONICKÉ ZDROJE.....	66

ÚVOD

Vídeňští Češi jsou menšinou mezi ostatními českými menšinami specifickou, především pro svou blízkost k mateřskému státu, dlouhou historii, ale i pro svou podobu a strukturu. České kořeny ve Vídni mají svou tradici a jsou ve velké míře znát i dnes. Co jsou ale tito Češi zač? Jsou ještě Čechy, nebo už Rakušany či Vídeňáky?

Kulturní identita Čechů žijících ve Vídni je ústředním tématem mé práce a zároveň jejím stěžejním výzkumným cílem, kterého se snažím dobrat. Je však třeba si uvědomit, že vídeňští Češi nejsou jednolitou etnickou či kulturní skupinou, která by se dala charakterizovat společnými znaky. Menšina vznikala v průběhu historie, dlouho a postupně, prostřednictvím několika zcela odlišných emigrantských vln, z nichž každá byla typická pro své socioekonomické pozadí a důvody k emigraci. Proto ani kulturní identita všech Čechů ve Vídni nemůže být naprosto stejná, už i proto, že celá řada Čechů dnes žijících ve Vídni se tam i narodila a vyrůstala. Vídeňští Češi jsou tématem tak rozsáhlým, že není možné zabývat se jím najednou v celé své šíři. Proto jsem si svůj vlastní výzkum zúžila a svůj ústřední zájem orientovala pouze na československou emigraci do Vídně z let 1968 a 1969. Hlavním důvodem byl fakt, že v dostupné literatuře zabývající se vídeňskými Čechy je jim věnováno o něco méně pozornosti nežli starším přistěhovalcům a pokud, tak většinou v konfrontaci právě s českými starousedlíky. Dostupná literatura se zabývá především spolkovou činností, která je pro vídeňské Čechy typická, československá emigrace tam ovšem nezapadá, neboť se na kulturní a spolkové činnosti podílela minimálně. Jedná se o do jisté míry oddělenou skupinu v rámci české menšiny, lépe integrovanou do rakouské společnosti nežli mezi Čechy. A jako taková je velmi zajímavá z hlediska její identity a příslušnosti.

Kulturní identita emigrantů je zcela jistě odlišná od identity jedince, který celý svůj život prožije ve své mateřské zemi v rámci vztahů a sociálních sítí, které si buduje a do nichž se zařazuje od útlého dětství v procesu enkulturace. Cílem mé práce je tento rozdíl odkrýt a poskytnout pohled na kulturní identitu emigrantů žijících již 45 let ve Vídni. V souvislosti s tím se také dotýkám tématu přenosu kultury na další generaci. Vedlejším produktem mé práce je mimo jiné přiblížení velmi zajímavých osudů lidí, Čechů, kteří prožili svůj život mimo domovinu.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení pojmu identita

1.1. Úvod do tématu identity

Otázka, co je to identita, co představuje a co nám říká o sobě a o druhých, je centrálním tématem nejen na poli kulturní antropologie, ale i jiných společenských a humanitních věd. Identita je nesporně jedním z nejdůležitějších klíčových témat dnešní doby a dnešního člověka. Může za to dynamický vývoj ve společnosti v minulém století, který vyvolal větší zájem o člověka jako jednotlivce, každého jedinečného a originálního, se zaměřením na určení jeho osobní hodnoty. Západní společnost 20. a 21. století je charakteristická masivními kulturními a technologickými změnami a ideologickou pluralitou a rozporuplností, což se na identitě současného člověka projevuje.

Přístupem k identitě v kontextu postmoderní doby se zabývá například D. McAdams, který v souvislosti s tím rozvíjí téma mnohosti a rozmanitosti identity (multiplicity).¹ Denně se ocitáme v celé řadě různých situací a společenských interakcí a každý z nás je tak nucen plnit hned několik rolí. Kvalita života je obecně vyšší, možností je víc, a lidé proto očekávají, že jejich život bude smysluplný a hodnotný. S růstem kulturní rozmanitosti, s množstvím sociálních systémů a zvýšením možností výběru se definování vlastní identity stává problematičtější. Proto se toto téma stalo dnes tak palčivým problémem.

1.1.1. Stručně k pojetí identity v historii

Jak se vnímání identity vyvíjelo a měnilo v čase, tím se zabývá Roy F. Baumeister, který tvrdí, že současná žhavá diskuse nad problematikou identity je důsledkem právě historického vývoje společnosti.² Podle něho se zájem o individualitu jedince objevuje poprvé v rané moderní době (zhruba mezi léty 1500 – 1800), v době romantismu se pak lidské individuum akcentovalo především v konfliktu s okolním světem. Na počátku 20. století se dostavil stav odcizení svému

¹ McADAMS, D. P. *The Case for Unity in the (Post)Modern Self: A Modest Proposal*. In: ASHMORE, R.D. – JUSSIM, L. ed. *Self and Identity*. New York: Oxford University Press, 1997. s. 48.

² BAUMEISTER, R. F. How the Self Became a Problem: A Psychological Review of Historical Research. *Journal of Personality and Social Psychology*. American Psychological Association, 1987. s. 163.

já v důsledku závislosti jedince na společnosti a z toho pramenícího pocitu bezradnosti. I Baumeister charakterizuje současnost vírou v osobní jedinečnost a jako dobu pátrání po sebeurčení a sebenaplnění.

Jednotlivé historické období se od sebe liší především tím, jaké možnosti v identifikaci sebe sama člověku nabízely. V některých dobách byla společenská struktura sevřenější, lidé neměli tolik možností, nezastávali tolik rolí a byli vychovávaní jedním určitým směrem, většinou striktně a nekompromisně.³ Hledání sebe sama nebylo předmětem dlouhosáhlých úvah, jako je tomu dnes.

1.2. Definice identity

Netřeba zdůrazňovat, že identita je pojem významově velmi široký. Intuitivně můžeme identitu definovat jako to, co činí jedince tím, čím je, co určuje jeho místo ve společnosti a co ho činí identifikovatelným. V. Bačová definuje identitu jako:

„určení, popř. sebeurčení osoby, které vyjadřuje, čím je osoba od jiných lidí ve svém prostředí a pro jiné lidi rozpoznatelná (autentická); čím je její sociální pozice a role v jejím společenství legitimní; jaký smysl a význam nabývá konání osoby ve vztahu k jiným osobám a lidským společenstvím a jaký význam osoba a jiní připisují svému – jejímu životnímu příběhu.“⁴

Ani v psychologii, ani v antropologii se identita nepovažuje za něco daného, co člověk má nebo vlastní. V lidské psychice neexistuje nic, co by identitu jedince předurčovalo. Identita je produkt sociální, definuje se ve společenské interakci v rámci společenských systémů, kterým je jedinec otevřený. Jedinec se vymezuje od jiných jako odlišný, nebo se ztotožňuje s druhými jako podobný. Identitu je tedy možno chápat jako členství v určité skupině lidí. Přesto nemůžeme tvrdit, že všechny aspekty identity jsou jedincem svobodně zvolené. Do některých skupin a institucí patří člověk a priori (např. narodil se do nich), některé si zvolil.⁵ K tomuto se vyjadřuje i V. Bačová, která rozlišuje definici identity „objektivní“ (definice okolím,

³ Více viz BAUMEISTER, R.F. (1987) s. 163 – 176.

⁴ BAČOVÁ, V. *Osobná identita – konstrukcie – text – hľadanie významu*. In: HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. ed. *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. s. 203 – 4.

⁵ FRANKOVSKÝ, M. *Posudzovanie identity k makrosociálnym útvarom*. In: HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. ed. *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. s. 216.

jinými) a „subjektivní“ (sebeurčení, vlastní volbou).⁶ Při konstrukci vlastní identity pak jde především o to, najít mezi těmito dvěma identitami rovnováhu.

1.2.1. Identita v sebesystému

Z psychologického hlediska není proces tvoření identity nic jiného než sebereflexe svého já. V kognitivní sociální psychologii jsou všechny aspekty obsahu sebereflexe označovány jako sebesystém. Sebesystém je vztah k sobě samému, kde já figuruje zároveň jako předmětné „me“ (to, co je objektivně poznávané) a podmětné „I“ (aktivní poznávající činitel).⁷ P. Macek tento fenomén označuje jako „dvojakost jáství“.⁸ Mezi psychologickým pojetím a pojetím sociologickým však existuje průnik, také Macek zdůrazňuje, že sebereflexe funguje především v procesu socializace. Jedinec srovnává své já s okolím, sleduje uznávané aspekty a definuje se jako odlišný a jedinečný, pokud je to v rámci daného sociálního kontextu výhodné.

1.2.2. Aspekty identity

Identita, jako pocit subjektivity, je pro nás abstraktní koncept, který je k empirickému zkoumání nutno charakterizovat pomocí konkrétních vlastností a aspektů, které obsahuje. P. Macek považuje za nejdůležitější následujících pět aspektů:

- vědomí odlišnosti a zážitek vlastní jedinečnosti,
- pocit sounáležitosti,
- pocit konzistence a celistvosti vlastní zkušenosti,
- přijetí společenského závazku a odpovědnosti za vlastní jednání,
- zážitek pravdivosti a autentičnosti já.⁹

Za nejdůležitější aspekt se dnes považuje především aspekt sociální, už proto, že byl v minulosti při studiu identity opomíjen. Tento aspekt v sobě může zahrnovat některé z výše zmíněných. Nejen pocit sounáležitosti, ale i potřeba přijímání a naplňování společenských závazků je důležitá, jako reprezentace identity navenek.

⁶ BAČOVÁ, V. *Osobná identita – konstrukce – text – hledání významu*. In: HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. ed. *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. s. 207.

⁷ OOSTERWEGEL, A. – OPPENHEIMER, L. *The self-system: Developmental changes between and within self-concepts*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass., 1993. s. 8.

⁸ MACEK, P. *Psychologický výzkum identity: včerpané nebo nevyčerpatelné téma?* In: BLATNÝ, M. ed. *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience rozmanitosti*. Praha: Academia, 2006. s. 74.

⁹ Tamtéž, s. 75 – 80.

Sociální aspekt identity, jako vztah ke společnosti, se vyjadřuje dvěma koncepty – společenskou smlouvou a společenským závazkem. Společenská smlouva (social contract) je soubor nepsaných práv a povinností spojující jedince se společností, v níž žijí, tedy určitá představa o možnostech, v jejichž rámci se jedinec může uplatňovat.¹⁰ Společenským závazkem (social commitment) je myšlena legitimizace své identity přijetím odpovědnosti za vlastní jednání v rámci společenského systému. Takový závazek je charakterizován kvantitativně (ke kolika osobám závazek existuje) a kvalitativně (jak hluboký a silný je závazek k druhým). K čím více osobám tento závazek existuje, nebo čím intenzivnější je, s tím vyšší pravděpodobností bude identita v různých situacích uplatňována.¹¹

Podle M. Frankovského je pocit sounáležitosti ke společenským celkům a skupinám odrazem přirozené potřeby jedince někam patřit, kdy by mohl naplňovat své závazky a společenské role. Na základě vztahu k okolí, ke společnosti, k institucím atd. si člověk vytváří svou identitu.¹² T. H. Eriksen je naopak vůči takovému zdůvodnění skeptický. Podle něho neexistuje žádný důvod, proč bychom měli věřit, že sounáležitost jedince ke skupině (resp. kultuře) je pouhým projevem jedincovy „psychologické potřeby stability a sociální potřeby příslušnosti“.¹³ Sociální identita je především vyžadována společností.

1.2.3. Identita jako proces

Jak jsem zmínila už výše, identita není žádná věc, která by reálně a priori existovala v naší psychice a my se ji snažili odkrýt. Identita je souhrn procesů, kterými ji tvoříme – explorace, reflexe, volba atd. Ve světle nejnovějších teorií je navíc na tento proces nahlíženo jako na celoživotní.

¹⁰ FLANAGAN, C. et al. *Adolescents and the „Social Contract“: Development Roots of Citizenship in Seven Countries*. In: YATES, M. – YOUNISS, J. ed. *Roots of Civic Identity: International Perspectives on Community Service and Activism in Youth*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. s. 135 – 6.

¹¹ BURKE, P.J. – STETS J.E. Identity Theory and Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*. American Sociological Association, 2000, 63, 3. s. 230.

¹² FRANKOVSKÝ, M. *Posudzovanie identity k makrosociálnym útvarom*. In: HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. ed. *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. s. 216.

¹³ ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. s. 55.

1.2.3.1. Vývoj identity jedince

Stěžejním autorem konceptu identity jako procesu psychického vývoje jedince je Erik H. Erikson. Ve svém díle *Identity: Youth and Crisis* (1968) rozvádí myšlenku, že růst lidské osobnosti se děje vždy na základě krize identity, která vede k její reformulaci a nabytí pocitu nové větší vnitřní jednoty a osobní stability.¹⁴ Z toho vyplývá, že období puberty a dospívání je stěžejním obdobím pro tvorbu identity. Pro každého je adolescence obdobím osobnostních krizí. Dospívající dítě je konfrontováno s novým útvarem nahrazujícím jeho dětské prostředí – „vágním ve svém obrysu a přitom nekompromisním ve svých požadavcích“¹⁵ – společností. V průběhu adolescence by každý měl dosáhnout více či méně stabilní identity, tedy toho, co J. Marcia označuje jako „počáteční strukturu identity“.¹⁶ Tento proces však není dokončený, k formování a změnám identity dochází i v pozdějších etapách života. Období adolescence je pouze prvním hlavním odrazovým můstkem v procesu hledání. Reformulace identity pak v jakékoli fázi života probíhá podobně jako její formulace během dospívání: fáze pochybování, moratoria a hledání končící nalezením identity a uzavíráním závazků.¹⁷ Proces utváření identity však nikdy není lehký, je vždy spojen s pocitem nejistoty a rizika.

1.2.3.2. Sebedefinování

Na proces konstrukce a vymezení osobní identity se dá pohlížet i z jiné perspektivy než vývojové. Pro ilustraci jiných úhlů pohledů na průběh utváření identity uvedu dva stručné příklady. V pojetí Bačové je procesuální vývoj identity v podstatě vývojem způsobilosti jedince reflektovat sebe sama, tj. vytvářet definice.¹⁸ Bačová se zabývá procesem tvoření identity z pohledu rámců, v nichž sebedefinování probíhá. Uvádí tři úrovně identifikace – intrapersonální (úroveň vnímání, poznání a konstrukce sebe sama, ztotožnění s osobními hodnotami), interpersonální (úroveň vztahu k druhým, sebereprezentace a naplňování

¹⁴ ERIKSON, E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton, 1968. s. 91 – 2.

¹⁵ Tamtéž, s. 128.

¹⁶ Citace J. Marcia z: MACEK, P. *Identita jako proces: Vývojový přístup a styly sebedefinování*. In: HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. ed. *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. s. 187.

¹⁷ Tamtéž, s. 188.

¹⁸ BAČOVÁ, V. *Osobná identita – konstrukce – text – hledání významu*. In: HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. ed. *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. s. 206.

společenských rolí) a sociální (úroveň příslušnosti jedince ke skupině).¹⁹ Také Baumeister uvádí, že identita je koncept syntetizovaný ze znalostí (resp. definic) o sobě samém. Sebedefiniční procesy pak dělí podle toho, jakým způsobem jsou komponenty identity nabývány. Buď mohou být přiřazeny (assigned), mohou být aktivně dosaženy (achievement) anebo mohou být získány volbou (act of choice).²⁰

1.3. Přehled teorií identity

Na poli společenských věd bylo v posledních desetiletích studium konceptu identity velice plodné, velkému zájmu se však těšilo především v sociální psychologii, kde existuje celá řada směrů, které se identitou obšírně zabývají, a to i v takových směrech, kde není identita stěžejním tématem. Jednotlivá pojetí identity jsou si podobná, většinou staví na stejných základech, přesto se liší v perspektivě nazírání a terminologické vymezení bývá nejednotné. Jelikož obvykle bývá pojem identity v různých studiích užíván bez bližšího specifikování, je dle mého názoru nezbytné se alespoň v těch nejdůležitějších teoriích orientovat.

1.3.1. Teorie ego-identity

Jedná se o jednu z prvních významných teorií identity, která je ještě dnes ve velké míře živá a akceptovaná. Autorem je již zmíněný E. H. Erikson, který identitu pojal jako vývojový psychosociální proces.²¹ Podle Eriksona identita obsahuje integritu já, kterou nazývá pojmem ego-identita, která umožňuje každému jedinci prožívat pocit individuality. Bačová z jeho teorie vypichuje důležité aspekty utváření ego-identity, jako je krize identity nebo boj mezi egem a superegem. Krize je stav typický především pro období adolescence, vedoucí k nalezení nebo naopak zmatení identity. Čím těžší je boj ega se superegem, tím náročnější je i krize identity.²²

Erikson ovšem není jediný, který se zabýval teorií ego-identity. Ve svém díle na něj navazoval J. Marcia, který zavedl dva pojmy – explorace²³ a závazek –

¹⁹ BAČOVÁ, V. *Identita v sociální psychologii*. In: SLAMĚNÍK, I. – VÝROST, J. eds. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. s. 223 – 4.

²⁰ BAUMEISTER, R. F. How the Self Became a Problem: A Psychological Review of Historical Research. *Journal of Personality and Social Psychology*. American Psychological Association, 1987. s. 171 – 2.

²¹ Viz kapitola 1.2.3.1. Vývoj identity jedince.

²² BAČOVÁ, V. *Identita v sociální psychologii*. In: SLAMĚNÍK, I. – VÝROST, J. ed. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. s. 213.

²³ Explorace u Marcii má velice podobný význam jako krize identity u Eriksona. V některých dílech sám užívá pojmu krize (crisis).

pomocí kterých sledoval Eriksonovy teoretické koncepty v konkrétních vztazích a projevech.²⁴ Explorace je období pochybností a aktivního hledání, závazek je dosaženým rozhodnutím pro konkrétní hodnoty či jednání. Na základě přítomnosti nebo absence těchto dvou klíčových aspektů nám předkládá čtyři možné stavy identity.

Prvním stavem je dosažení identity (identity achievement), který je nejstabilnějším stavem. Po aktivním hledání nachází jedinec stabilní systém závazků, kterému se oddává, nachází tedy svoji identitu. Opačným stavem je difuze identity (identity diffusion), kdy jedinec nemá žádné závazky, zároveň však neprochází krizí, svou identitu tedy ani nehledá. Dalším možným stavem je stav předčasného uzavření identity (foreclosure), které označuje existenci závazků bez předchozí fáze hledání. Zastávané hodnoty bývají v tomto případě obyčejně přejaté (např. od rodičů). Posledním potenciálním stavem identity je tzv. moratorium, což je stav, kdy jedinec aktivně hledá, ale zároveň si ponechává všechny eventuality otevřené a nevstupuje do žádných závazků.²⁵ P. Macek upozorňuje, že žádný z výše uvedených stavů identity se nedá ohodnotit jako správný či špatný, neboť každý má „svou zdravou a patologickou variantu.“²⁶

1.3.2. Symbolický interakcionismus, identita jako role

V 60. letech se objevila nová teorie identity, která vychází z teoretického základu symbolického interakcionismu, tedy staví na premise, že sociální struktury ovlivňují jedince a stejně tak jedinec pak formuje společenské jednání. Dle pojetí S. Strykera, stěžejního představitele tohoto směru, existuje identita pouze tehdy, je-li jedinec akceptovanou součástí strukturovaných společenských vztahů. Identitu tedy definuje jako společenskou roli, kterou jedinec naplňuje. Zavádí pojem self, kterým označuje celou osobnost jedince jako soubor více takových identit, resp. rolí, které člověk obsazuje v různých společenských kontextech a skupinách.²⁷ A jelikož je každý jedinec definován celým souborem různých rolí, je nutné zabývat se tím, jak

²⁴ MARCIA, J. E. Development and Validation of Ego Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1966, 3, 5. s. 551.

²⁵ Tamtéž, s. 551 – 552.

²⁶ MACEK, P. *Identita jako proces: Vývojový přístup a styly sebedefinování*. In: HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. (eds.). *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. s. 185.

²⁷ STRYKER, S. Identity Saliency and Role Performance: The Relevance of Symbolic Interaction Theory for Family Research. *Journal of Marriage and Family*. National Council on Family Relations, 1968, 30, 4. s. 559.

se taková identita projevuje v reálných situacích. Stryker k tomu využívá konceptu salience (výraznosti) identity, který definuje jako pravděpodobnost, s jakou se identita jedince uplatní v různých situacích.²⁸

1.3.3. Teorie sociální identity (TSI)

Identitu jako sociální fenomén pojímá i tzv. teorie sociální identity, která se na scéně sociální psychologie uplatnila v 70. letech. Její autoři, J. C. Turner a H. Tajfel, chápou identitu jako „aspekt sebepojetí jedince, který je odvozen z uznání jeho členství v sociální skupině (nebo skupinách) společně s hodnotou a emocionálním významem spojeným s tímto členstvím“.²⁹ Sociální identita se tedy utváří identifikací se skupinou a tento proces probíhá ve dvou krocích – jedinec na jedné straně připodobňuje sám sebe skupinovému ideálu a na druhé straně se vymezuje vůči ideálu jiné skupiny. Tímto fenoménem se zabýval M. A. Hogg, který ho nazval jako „depersonalizace založená na skupinovém prototypu“.³⁰ Člověk do určité míry ztrácí individualitu a stává se jedním z členů skupiny.

Na základní premise, že identita jedince je určená příslušností ke skupině, pak staví další teorie. Je zcela přirozené, že jedinec skupinu, do níž patří, hodnotí pozitivněji než ostatní skupiny, protože tím pozitivně hodnotí i sám sebe. Tuto teorii ověřili a předvedli Turner a Tajfel na řadě experimentálních empirických výzkumů tzv. minimálních skupin.³¹ V tomto experimentu byly vytvořeny malé skupiny lidí, kteří byli rozřazeni zcela náhodně anebo na základě nepodstatných znaků. Neměli tedy k sobě navzájem žádné bližší pouto a neexistoval žádný důvod k rivalitě s druhými. A přesto se u nich projevila automatická skupinová solidarita a nadhodnocování svých „bližních“ nad členy „cizích“ skupin. Teorie sociální identity nám tak vnáší do pojetí identity něco nového. Předkládá vysvětlení toho, jak fungují předsudky a diskriminace – v podstatě pramení z pouhé potřeby kladně prezentovat sebe sama.

²⁸ STRYKER, S. Identity Salience and Role Performance: The Relevance of Symbolic Interaction Theory for Family Research. *Journal of Marriage and Family*. National Council on Family Relations, 1968, 30, 4. s. 560.

²⁹ TAJFEL, H. ed. *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge University Press, 2010. s. 2. (překlad J.K.)

³⁰ HOGG, M.A. – TERRY, D.J. Social Identity and Self-Categorization Processes in Organizational Contexts. *The Academy of Management Review*. Academy of Management, 2000, 25, 1. s. 121. (překlad J.K.)

³¹ BAČOVÁ, V. *Identita v sociální psychologii*. In: SLAMĚNÍK, I. – VÝROST, J. ed. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. s. 217

1.3.4. Etnolingvistická teorie identity

S teorií sociální identity úzce souvisí etnolingvistická teorie, která vychází z velmi podobných premis, svůj zájem však soustřeďuje především na jazyk. Podle H. Gilese a jeho kolegů³² je jazyk významným aspektem skupinové identity, podle kterého kategorizujeme náš sociální svět a vnímáme sami sebe jako členy různých skupin. Svou skupinu pak srovnáváme s okolními. Jazyk typický pro skupinu, např. dialekt, může být znakem, který je pro danou skupinu charakteristický a kterým se skupiny od sebe odlišují. Při srovnávání vlastní skupiny s ostatními hodnotí jedinec i jazyk – buď jako dominantnější nebo naopak. Ve snaze docílit zvýšení svého sebehodnocení se mohou jedinci uchýlit k tzv. strategii mobility³³, tzn. že se začnou jazykově asimilovat do dominantnější skupiny. Tento proces může v některých případech vážně ohrozit jazykovou identitu méně dominantních skupin. H. Giles proto navrhuje, že etnické skupiny by mohly být srovnávány z hlediska tzv. „etnolingvistické vitality“³⁴, která je definována třemi faktory – faktor statutu (ekonomická, politická a lingvistická prestiž), demografické faktory (např. geografická koncentrace) a institucionální podpora (uplatnění jazyka v médiích, vzdělání nebo orgánech státní moci). Velká vitalita skupiny značí, že je dostatečně odlišná a dobře fungující.

Etnolingvistická identita je silnější u jedinců, kteří se nesetkají s možností identifikace s jinými skupinami. Naopak jedinci fungující na hranicích více skupin mají identitu více difuzní. Tato teorie nám přináší velmi zajímavé poznatky o strategiích, které uplatňují příslušníci minoritních skupin pod vlivem skupiny majoritní. Podle Gilese, etnicky minoritní skupiny více tíhnou k zachování své vlastní etnolingvistické identity za cenu nedostatečných schopností v jazyce dominantní skupiny. Zájem o zachování jazyka se pak projevuje především v rodinné sféře.³⁵ Podle V. Bačové je pak teorie jazykové identity přínosná především jako

³² GILES, H. – JOHNSON, P. Ethnolinguistic Identity Theory: A Social Psychological Approach to Language Maintenance. *International Journal of the Sociology of Language*. Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1987, 63. s. 71 – 73.

³³ BAČOVÁ, V. *Identita v sociální psychologii*. In: SLAMĚNÍK, I. – VÝROST, J. ed. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. s. 218.

³⁴ GILES, H. – JOHNSON, P. Ethnolinguistic Identity Theory: A Social Psychological Approach to Language Maintenance. *International Journal of the Sociology of Language*. Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1987, 63. s. 71.

³⁵ Tamtéž, s. 73.

inspirace pro hledání vztahů mezi sociální identifikací, identitou a dalšími jevy kromě jazyka.³⁶

1.3.5. Sociální konstruktivismus a etogenika

V návaznosti na současnou mikrosociologii, tj. oblast sociologie zabývající se meziskupinovou interakcí v běžném každodenním životě a způsobem, jakým lidé chápou a interpretují svůj sociální svět, se v psychologii v oblasti studia identity člověka rozvinula další z řady teorií identity. V podání sociálních konstruktivistů a mikrosociologů se identita vytváří v komunikaci a interakci se svým okolím. Již jsem zmínila u obecné definice identity, že identita není nic, co by jedinec vlastnil jako a priori danou psychologickou výbavu. Ani konstruktivisté nevěří, že existuje něco jako psychologický „majetek“, který by určoval jedincovu identitu. Každý jedinec organizuje svou osobnost na základě „naučených teorií“ o tom, jak taková identita vypadá, které jedinci předkládá kultura, v níž funguje.³⁷

Tyto metody a postupy, které lidé uplatňují při konstrukci své identity a kterými dávají smysl svému jednání, studuje nauka zvaná „etogenika“,³⁸ kterou současné době nejvíce rozvíjí R. Harré. Člověk je podle něho „kulturním artefaktem“³⁹, tzn. že jeho osobní konstrukty nejsou produktem člověka jako jednotlivce, ale tvoří se v kolektivní komunikaci. Tento pohled na identitu bývá z pozic jiných teorií často kritizován za opomíjení individuálních procesů, sociální konstruktivisté zase naopak bývají velmi kritičtí k teoriím, které věří v pouhé odhalování lidského nitra.⁴⁰

1.3.6. Etnická a kulturní identita

Výše zmíněné přístupy ke studiu identity se zaměřují na formování identity z pohledu sociální psychologie, pro úplnost je však nezbytné zaměřit se také na přístupy, které k identitě zaujímají antropologové. Antropologické pojetí osobnosti

³⁶ BAČOVÁ, V. *Identita v sociální psychologii*. In: SLAMĚNÍK, I. – VÝROST, J. ed. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. s. 219.

³⁷ Tamtéž, s. 220.

³⁸ Tamtéž, s. 219.

³⁹ Citace R. Harré z: BAČOVÁ, V. *Identita v sociální psychologii*. In: SLAMĚNÍK, I. – VÝROST, J. ed. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. s. 220.

⁴⁰ Tamtéž, s. 221.

jedince je podle T.H. Eriksena kulturalistickým pojetím.⁴¹ Zatímco psychologové chápou identitu spíše univerzalisticky, identita perspektivě antropologů je kulturně podmíněná a specifická. Také V. Bačové zmiňuje, že konstruování identity souvisí vždy s kulturním kontextem a užívá k tomu pojmu „kulturní relativita identity“.⁴² Konkrétní sociální struktury, jazyk a rituály, popř. chápání a vyjadřování svého způsobu bytí, to vše determinuje odlišnost v obsahu, konstruování a fungování identity napříč různými kulturami. Dále bychom pojetí kulturní identity mohli připodobnit teorii sociální identity a strukturálně konstruktivistickému přístupu. Formování identity jedince z pohledu antropologie je převážně procesem, který probíhá v socializaci. Stěžejní roli hraje to, s kým se jedinec identifikuje a vůči komu se vymezuje. Polarita „my-oni“ je klíčovým aspektem kulturní sebedefinice. Lidé si začnou uvědomovat svou kulturu a etnicitu až v kontaktu s jinou odlišnou kulturou.

Kultura lidem předkládá modely, které ve velké míře ovlivňují jejich individuální existenci a sebedefinici. Na základě této teorie se rozlišují dva druhy kultury – individualistická západní kultura a kultura kolektivistická, typická pro většinu mimoevropských kultur – které utvářejí rozdílný psychologický obraz osobnosti.⁴³ Západní kultura klade důraz na jedinečnost a originalitu každého jedince a výsledná struktura identity je ohraničená, stabilní, nezávislá a autonomní entita. V kolektivistických kulturách je naopak důležitý vzájemný vztah mezi jedinci. Členové těchto kultur nejsou naváděni k hledání své jedinečnosti, jako spíše k hledání svého místa ve společnosti. Struktura identity je více flexibilní z důvodu lepšího udržování vyvážených vztahů se společenským prostředím. Tento přístup však v žádném případě nepopírá možnost konstrukce identity nezávisle na těchto modelech, jinými slovy, ne každý jedinec se jimi nutně řídí.

Kulturní a etnická identita se často užívají jako synonyma, podle Eriksena, či podle F. Bartha, je však důležité si uvědomit, že mezi kulturou a etnickou identitou neexistuje jednoduchý přímý vztah.⁴⁴ Jednotlivá etnika či etnické skupiny jsou často velmi kulturně různorodé. Proto ani kulturní a etnická identita neznamenaají přesně

⁴¹ ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. s. 106.

⁴² BAČOVÁ, V. *Identita v sociální psychologii*. In: SLAMĚNÍK, I. – VÝROST, J. ed. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. s. 226 – 7.

⁴³ Tamtéž, s. 229 – 231.

⁴⁴ ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. s. 66.

totéž. Co je to tedy etnicita v pojetí antropologů? Pojem vychází z řeckého ethnos, kde odkazoval ke kolektivu lidí žijících a jednajících společně – ve smyslu „lid“ nebo „národ“. Ve 20. století se pak koncept etnicity začal chápat různými způsoby, především se však využívá ve smyslu politiky skupinové diferenciaci. Etnicita je obecně chápána jako kvalita, na základě které se navzájem odlišují velká společenství lidí. Vymezení od druhých však neprobíhá na základě reálně existujících odlišností a objektivních znaků, tak se to členům jednotlivých společenství pouze jeví.⁴⁵ Podle valné většiny antropologů je etnicita sociálním výtvořem a funguje na základě sdílených představ o kulturních a etnických rozdílech, v jejichž existenci členové společenství věří. Tento běžný antropologický model etnicity bývá spojován především se jménem F. Barth, který etnicitu definuje jako „důraz a význam připisovaný členy a nečleny skupiny odlišností skupiny a vědomí odlišnosti“.⁴⁶ Z toho vyplývá, že etnicitu si neurčuje pouze jedinec sám, důležité je, jestli mu ji uznávají i ostatní.

Jaký má však etnicita pro jedince význam? Eriksen definuje etnickou identitu jako identitu sociální, která umožňuje jedinci definovat se kontinuálně s minulostí prostřednictvím metaforického příbuzenství a tudíž i simultánně s ostatními příslušníky společenství, což mu propůjčuje určitou stabilitu a zakořeněnost v moderním světě.⁴⁷ Podle M. Webera je fakt, že lidé věří ve společné předky, až důsledkem kolektivního politického jednání, nikoli jeho důvodem.⁴⁸ Členové etnického společenství se vnímají, že k sobě patří, hledají si společné zázemí a společnou minulost až v důsledku společného fungování. Etnická identita je tedy určená sledováním společných cílů, ne naopak. Tento přístup se běžně označuje jako instrumentální teorie etnicity, podle které je etnicita a etnická identita pouze sociální konstrukt a jako taková je manipulovatelná a schopná změny na individuální i kolektivní úrovni. Citovanými autory jsou zde nejčastěji F. Barth, popř. Abner Cohen. Protichůdnou teorií je primordialismus, jehož zastánci věří, že etnicita je objektivní skutečností, esencí, aspektem lidské přirozenosti. Tento pohled má své kořeny již

⁴⁵ BARTH, F. ed. *Ethnic groups and boundaries: The social organization of cultural difference*. Boston: Little, Brown, 1969. s. 14.

⁴⁶ Citace F. Barth z: BAČOVÁ, V. *Etnická identita*. In: HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. ed. *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. s. 233

⁴⁷ ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. s. 37, 118 - 9

⁴⁸ JENKINS, R. *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. Sage Publications, 1997. s. 10.

v romantismu a později se stal základem pro zneužití ve jménu etnického šovinismu a nacionalismu. Většina antropologů nahlíží na identitu jako na vědomé jednání a reflexivitu, proto většina z nich zastává spíše přístup instrumentalistický a primordialismus vnímají jako zastaralý.

Pokud shrnu všechny výše zmíněné informace o etnicitě, mohu definovat etnickou (či kulturní) identitu jako charakteristiku člověka, který se identifikuje, resp. je jinými identifikován, jako člen etnického (či kulturního) společenství, se kterým ho pojí metaforické příbuzenství. Tato identita je situační a je dána kulturním imperativem. Kulturní či etnické identity není možné se zbavit, je možné o ní pouze vyjednávat. Podle D. Bittnerové, nárok na vyjednávání o určité identitě může být určen jednak sadou obecně platných podmínek (např. vzhled, místo původu), jednak vnějšími projevy a jednáním (např. jazyk, zvyky).⁴⁹

1.3.7. Narativní identita

Vzhledem k povaze mého výzkumu je třeba zmínit na závěr ještě jeden možný pohled na identitu člověka a sice pohled narativní, tj. pohled na identitu skrze životní příběh. V. Chrz uvádí, že „pojem narativní identita je založen na předpokladu, že identita je dosahována syntézou vyprávění příběhu.“⁵⁰ Identita jedince je, nebo se alespoň snaží být, smysluplným celkem koherentním v čase. Životní příběh je přirozený model, skrze který jedinec svému životu tento smysl přiznává a demonstruje jeho kontinuitu v minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Příběh navíc zprostředkovává komunikaci jedince v kultuře, jeho identitu tak pomáhá i dotvářet.⁵¹ Identitu je tedy možno nahlížet jako příběh, který moje já („I“) konstruuje a vypráví o mně („me“).⁵² Narativní analýza jako zkoumání identity jedince je tedy velmi přínosnou metodou. Touto metodou můžeme nalézt narativní já jedince, které nám předkládá všechny jeho dílčí zkušenosti a příběhy v jednotném smysluplném celku,

⁴⁹ BITTNEROVÁ, D. *Sebepojetí etnik v „otevřené“ české společnosti*. In: BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. et al. *Kdo jsem a kam patřím?* Praha: Sofis, 2005. s. 9 – 10.

⁵⁰ CHRZ, V. *Poetika identity: kategorie popisu narativní konstrukce*. In: *Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí: sborník z konference*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 42.

⁵¹ ČERMÁK, I. *Narativně orientovaná analýza*. In: BLATNÝ, M. ed. *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha: Academia, 2006. s. 85 – 6.

⁵² McADAMS, D.P. *Personality, Modernity, and the Storied Self: A Contemporary Framework for Studying Person*. *Psychological Inquiry*, 1996, 7, 4. s. 302.

ve formě „osobního mýtu“⁵³, který životu jedince dává význam. Narativní přístup je výzkum osobní a subjektivní zkušenosti jedince a zprostředkovává nám pohled na to, s čím se jedinec identifikuje, co má pro něho jaký význam či hodnotu a jak sám sebe jedinec interpretuje a vnímá v průběhu času.

1.4. Závěr z kapitoly

V této kapitole jsem si definovala a vymezila pojmy, se kterými ve svém výzkumu nadále pracuji. Uvedla jsem řadu přístupů a teorií, které se uplatňují na poli sociálních věd, v úvodu jsem se lehce dotkla i pohledu ze strany psychologie, abych udržela tematickou celistvost a vzájemné souvislosti, které mezi různými přístupy k identitě fungují. Ve výzkumné části využívám přístupu k identitě jako produktu sociální (Teorii sociální identity) a pak samozřejmě identitu etnolingvistickou a kulturní. V neposlední řadě je však pro můj výzkum významná také identita narativní, která je zásadním předpokladem pro výběr výzkumné metody.

⁵³ ČERMÁK, I. *Hledání životních příběhů*. In: MACEK, P. – ŠAFÁŘOVÁ, M ed. *Integrativní funkce osobnosti*. Brno: Masarykova univerzita. 2000. s. 109.

2. Česká národnostní menšina ve Vídni

Historie migračních pohybů mezi obyvatelstvem českých a rakouských zemí sahá několik staletí zpět. A nebyla to pouze malá vzdálenost, ale také úzké politické a hospodářské vazby, které mezi zeměmi panovaly, co k tomu vedlo. Migrace probíhala ve větší míře u českého obyvatelstva, které mířilo do sousedních rakouských zemí nejdříve převážně za prací a lepšími možnostmi uplatnění, posléze z důvodu politických situací, které panovaly na území dnešní České republiky v průběhu 20. století. Početnost Vídeňských Čechů je dnes sice o mnoho nižší, než byla v 19. století a dříve, stále je však velmi významnou českou menšinou ve světě především proto, že je velmi specifická mezi ostatními. Je to dáno jednak malou vzdáleností, kterou si udržuje od svého mateřského státu, jednak její strukturou a fungováním v rámci majoritní rakouské společnosti. Dalo by se říct, že neustále balancuje mezi Rakouskem a svým mateřským státem Českou republikou. V. Valeš to formuluje slovy, že česká menšina ve Vídni tvoří „přirozený most mezi oběma státy“.⁵⁴ Dalším specifikem, které je třeba brát v úvahu při studiu české menšiny ve Vídni, je její heterogenita. V žádném případě nemůžeme všechny Vídeňské Čechy hodnotit stejnými měřítky a chápat stejně. Jedná se o menšinu složenou z několika naprosto odlišných přistěhovaleckých vln, které se liší v populační skladbě, důvodech pro emigraci a stupni integrace či asimilace, a to nejen do rakouské většinové, ale i do české menšinové, společnosti.

V následující části se pokusím nastínit specifický charakter české národnostní menšiny, stručně se zmíním o její historii, především se však zaměřím na Čechy z přistěhovaleckých vln po roce 1945 a 1968. Středem zájmu pak pro mě budou procesy integrace a asimilace českých emigrantů ve Vídni, avšak okrajově se zmíním i o vztazích mezi jednotlivými emigrantskými vlnami a o institucionalizované kulturní činnosti, která je pro vídeňské Čechy typická.

2.1. Historie a struktura menšiny

První zmínky o Češích, Moravanech a Slezanech, migrujících do Vídně za prací, pocházejí již z poloviny 13. století z doby vlády Přemysla Otakara II.⁵⁵

⁵⁴ VALEŠ, V. *Die Wiener Tschechen einst und jetzt: eine Einführung in Geschichte und Gegenwart der Tschechischen Volksgruppe in Wien*. Praha: Scriptorium, 2004. s. 94.

⁵⁵ BASLER, R. *Ein kurzer Überblick über die Lage der Wiener Tschechen*. In: TICHÝ, H. – DEAK, E. – BASLER, R. *Von Minderheiten zu Volksgruppen*. Wien: Integratio, 2004. s. 83

Další významná vlna přistěhovalců přišla v polovině 19. století, která byla vrcholem kulminujících migračních vln od konce 18. století z důvodu politických a hospodářských změn. Jak významná tato vlna byla, o tom svědčí sčítání obyvatel z roku 1856, podle kterého z celkového počtu obyvatel Vídně tvořili více jak pětinu právě čeští přistěhovalci.⁵⁶ Na přelomu 19. a 20. století byla česká menšina poprvé konfrontována s politickými problémy a silným asimilačním tlakem, ačkoliv se jednalo a nejsilnější národnostní menšinu ve Vídni. Nebyla uznána jako národnostní skupina⁵⁷ („Volksgruppe“), nemohla si tudíž např. otevřít vlastní českou školu. Nejspíš i to byl důvod, proč došlo roku 1918 k masové reemigraci do nově vzniklého Československa. V roce 1900 žilo ve Vídni mezi 100 000 – 400 000 Čechy, přesné číslo není možné zjistit, protože ne všichni se hlásili k českému jazyku. Češtinu jako jazyk běžné mluvy uvedlo 102 974 Vídeňáků. Po 1918 pak opustilo Vídeň okolo 140 000 – 150 000 Čechů.⁵⁸ Došlo tedy k silnému oslabení české populace ve Vídni. Vznik nového československého státu měl však pozitivní důsledky i pro ty, kteří zůstali v Rakousku, protože se dostali pod ochranu Československé republiky díky tzv. brněnské smlouvě z roku 1920, čímž se zlepšilo jejich postavení a mohli se lépe prosadit v oblasti školství, kultury a hospodářství.⁵⁹ Navíc mezi Čechy v domovině a ve Vídni vzniklo silné společenské solidární pouto, které bylo pro menšinu velkou podporou.

Příhodné období pro českou menšinu skončilo v roce 1938 s anšlusem Rakouska k Německu, kdy zavládlo ve Vídni velmi nepřátelské prostředí vůči nerakouským menšinám.⁶⁰ Jakákoli činnost Čechů byla silně omezována. Možnost návratu do mateřského státu po 1945 proto na spoustu Čechů působila velmi lákavě. Před pádem „železné opony“ opustilo Vídeň až 11 000 osob.⁶¹ Následné události únorového převratu měly stěžejní dopad i na oslabenou vídeňskou menšinu, která se

⁵⁶ GLETTLER, M. *Die Wiener Tschechen um 1900*. München, 1972. s. 32.

⁵⁷ Podle zákona o národnostních menšinách (Volksgruppegesetz) jsou národnostní menšiny definovány jako skupiny rakouských občanů, kteří bydlí či pocházejí z území rakouských spolkových zemí, mají však vlastní mateřský jazyk a uchovávají si svůj vlastní národním charakter. Viz *Bericht der Republik Österreich gemäß Artikel 25 Abs. 1 des Rahmenübereinkommens zum Schutz nationaler Minderheiten Wien*, 2000. [online]. [cit. 27.2.2013]. Dostupné na [www: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fenmdocs/PDF_1st_SR_Austria_de.pdf>](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fenmdocs/PDF_1st_SR_Austria_de.pdf)

⁵⁸ BASLER, R. *Ein kurzer Überblick über die Lage der Wiener Tschechen*. In: TICHY, H. – DEAK, E. – BASLER, R. *Von Minderheiten zu Volksgruppen*. Wien: Integratio, 2004. s. 84 – 5.

⁵⁹ VALEŠ. *Die Wiener Tschechen einst und jetzt*. Praha: Scriptorium, 2004. s. 100.

⁶⁰ MAYEROVÁ, V. *Problematika asimilace vídeňských Čechů ve 20. století (do roku 1989)*. In: BASLER, H. – BRANDEIS, M. et al. *Die Wiener Tschechen 1945-2005. Zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006. s. 280.

⁶¹ VALEŠ. *Die Wiener Tschechen einst und jetzt*. Praha: Scriptorium, 2004. s. 112.

rozdělila na dva tábory – skupinu demokraticky smýšlejících a podpůrce komunistického režimu.⁶² K dalším větším změnám ve struktuře české menšiny došlo až v roce 1968, potažmo 1969, kdy pod tlakem politického vývoje v ČSSR zažádalo v Rakousku o politický azyl na 12 000 osob, což byla asi třetina dočasně v Rakousku se zdržujících Čechů. Řada se jich ještě vrátila domů, velké množství uprchlíků pokračovalo do dalších západoevropských zemí nebo do zámoří.⁶³

Obtížné počáteční období ulehčovalo uprchlíkům relativně přívětivé rakouské prostředí. I česká menšina se zprvu stavěla k uprchlíkům vstřícně, vítali je jako příliv nových sil a určité „omlazení“ pro menšinu, brzy se však narazilo na vzájemné rozdíly a mezi jednotlivými generacemi emigrantů vznikla téměř neslučitelná propast. Příčinou byly nejen generační rozdíly, ale především rozdílné politické, hospodářské a kulturní pozadí, které bylo mnohdy důvodem k vzájemným antipatiím. J. Stárková označuje vztahy mezi starousedlíky a československými uprchlíky po roce 1968 jako „setkávání protikladných politických a životních názorů“ a střet rozdílných „českých identit“.⁶⁴

Dalším důležitým rokem pro českou vídeňskou menšinu byl rok 1976, kdy byl v Rakousku vydán zákon o národnostních menšinách, který definoval a vytvořil určitou formu etnické menšiny, tzv. „Volksgruppe“.⁶⁵ Vytvořením vlastního Poradního sboru pak byla i česká menšina nepřímo uznána jako jedna z „národnostních skupin“.⁶⁶ Rok 1989 měl za následek sblížení, následný vývoj v rámci menšiny ve Vídni probíhal ve znamení sblížení a společného působení. Přesto je dnešní stav české menšiny spíše oslaben, druhá generace emigrantů z roku 1968 je daleko více integrovaná do rakouského prostředí a téměř vůbec se nepodílí na činnosti české minority, stejně tak nově příchozí, kteří jsou motivováni především lepšími pracovními vyhlídkami a dobrovolně se asimilují do majoritní společnosti. Z tohoto důvodu je velice obtížné až nemožné vypátrat přesný počet Čechů žijících

⁶² BASLER, H. – BRANDEIS, M. et al. (eds.) *Die Wiener Tschechen 1945-2005. Zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006. s. 271.

⁶³ VALEŠ. *Die Wiener Tschechen einst und jetzt*. Praha: Scriptorium, 2004. s. 120 – 122.

⁶⁴ STÁRKOVÁ, J. Česká menšina a československý exil po roce 1968 ve Vídni. In: BASLER, H. – BRANDEIS, M. et al. *Die Wiener Tschechen 1945-2005. Zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006. s. 321, 322.

⁶⁵ Viz pozn. č. 57.

⁶⁶ TICHY, H. *Česká národnostní menšina*. In: BASLER, H. – BRANDEIS, M. et al. *Die Wiener Tschechen 1945-2005. Zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006. s. 275.

ve Vídni, jelikož jsou při sčítání lidu ovlivněni celou řadou faktorů a zdaleka ne všichni se hlásí k české národnosti či českému jazyku.⁶⁷

2.2. Proces asimilace u československé emigrace

Vídeňští Češi jsou uznanou národnostní skupinou v Rakousku, těší se tedy určitým právům a možnostem uplatnění se v cizí zemi. Přestože si (většinou) uchovávají silnou vazbu na mateřský stát a české kulturní vědomí, jsou zároveň velmi dobře do majoritní společnosti integrovanou, resp. asimilovanou⁶⁸ etnickou skupinou. K. Brousek zabývající se asimilací Čechů v Rakousku definuje asimilaci obecně jako přechod k cizí kultuře, který může být procesem kolektivním, individuálním, popř. kombinací obou a přináší s sebou ztrátu původních zděděných a žitých národních hodnot a charakteristik a často nevyhnutelně i jazyka.⁶⁹ Tuto obecnou definici ovšem užívá flexibilně a zdůrazňuje, že proces asimilace u vídeňských Čechů byl různý v intenzitě a úspěšnosti. Již jsem zmínila, že mezi jednotlivé emigrační vlny nemůžeme dosadit rovnítko a totéž platí i o průběhu jejich asimilace.

Brousek ve své práci zavádí teorii, v níž rozlišuje dva druhy asimilace – reflektovanou a nereflektovanou.⁷⁰ Reflektovaná asimilace je vědomý přechod k nové kulturní a národní identitě hostitelské země za cenu ztráty vlastní původní národní příslušnosti. Může být vynucená vnějšími faktory, tj. tlakem majoritní společnosti či případnou diskriminací na různých úrovních (kulturní, politické, ekonomické). V tomto případě je asimilace převážně kolektivním procesem. Asimilace však může být i dobrovolná, podle Brouška tzv. spontánní. Jedinec je motivován lepšími možnostmi, které mu členství v majoritní společnosti nabízí, vzdává se své identity z důvodu zvýšení svého sociálního a ekonomického statutu. Zde už pak vedle vnějších faktorů hraje roli i individuální rozhodnutí. Druhý typ asimilace – nereflektovaná – probíhá více méně nevědomky, dá se říci, že „přirozeně“, jelikož není pro jedince psychologickým dilematem, náhlým rozhodnutím, není vnímána jako ztráta ani oběť. Jedinec jednoduše nemá motivaci

⁶⁷ VALEŠ. *Die Wiener Tschechen einst und jetzt*. Praha: Scriptorium, 2004. s. 134 – 136.

⁶⁸ Ve většine odborné literatury věnující se této tématice je ve vztahu k Vídeňským Čechům užíván pojem asimilace.

⁶⁹ BROUSEK, K. M. *Wien und seine Tschechen*. München: R. Oldenbourg Verlag, 1980. s. 123.

⁷⁰ Tamtéž, s. 120 – 124.

držet se své původní národní identity a postupně o ni přichází. Znalost mateřského jazyka si ale paradoxně většinou zachovávají.

V. Mayerová uvádí, že na průběh asimilace má vliv celá řada vnějších a vnitřních faktorů. Mezi vnější faktory patří politická, ekonomická a společenská situace v hostitelském, ale i v mateřském státě, sociální status menšiny, jazyk, čas a místo osídlení. U emigrantské vlny z let 1968 – 1969 byl nesporně hlavním důvodem k opuštění země politický vývoj v ČSSR, jedná se tedy o případ, kdy situace v mateřském státě přímo ovlivnila asimilaci emigrantů ve státě novém. Vládnoucí politický režim byl hlavním důvodem opustit mateřskou zemi, popř. někteří si ji mohli spojovat s traumatickými zkušenostmi a zážitky. Nešťastné podmínky a nemožnost návratu vedla k odpoutání se od domoviny a vytvořila tak u emigrantů vhodnou základu pro úspěšné začlenění do společnosti rakouské. V případě československé emigrace z let 1968-9 se tedy jedná především o asimilaci nereflektovanou, dobrovolnou a postupnou.⁷¹ Kromě politické situace hraje ovšem roli také společenská a profesní skladba přistěhovalců. Vlna z 1968 byla na rozdíl od těch předchozích emigrací převážně středních vrstev s vysokými pracovními ambicemi, což je dalším silným motivem pro rychlou integraci.⁷² Profesní cíle navíc byly stěžejním důvodem k integraci na úrovni jazykové a němčina se tak pro emigranty stala jazykem běžné mluvy na veřejnosti, zatímco čeština se nadále držela pouze v privátní sféře. Československým přistěhovalcům se samozřejmě nevyhnuly ani stereotypy ze strany většinové společnosti, což je faktor částečně vnější, částečně vnitřní. Nízká prestiž a společenský status „chudých“ přistěhovalců z komunistické země byly určitým stigmatem, podmiňujícím jejich vnitřní motivaci k asimilaci, která jim měla pomoci bránit se těmto stereotypům a prokázat se jako plnohodnotní členové rakouské společnosti. Podle Brouška to byla především anonymita velkoměsta, která jim integraci ulehčila.⁷³

V neposlední řadě je třeba zmínit faktory psychologického charakteru. Emigrace do nového cizího prostředí je vždy doprovázena negativními emocemi, které jsou odborně nazývány jako kulturní šok, tedy konflikt mezi starou a novou

⁷¹ MAYEROVÁ, V. *Problematika asimilace vídeňských Čechů ve 20. století (do roku 1989)*. In: BASLER, H. – BRANDEIS, M. et al. *Die Wiener Tschechen 1945-2005. Zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006. s. 278 – 282.

⁷² Tamtéž, s. 283.

⁷³ BROUSEK, K. M. *Wien und seine Tschechen*. München: R. Oldenbourg Verlag, 1980. s. 124.

kulturou, jejími hodnotami, zvyky, mentalitou a vůbec vším, co je pro kulturu typické. L. Volbrachtová se ve vztahu k české politické emigraci druhé poloviny minulého století zabývá fenoménem, který nazývá kulturní šok „malých rozdílností“.⁷⁴ Mohlo by se zdát, že v zemi geograficky a historicky blízké a tudíž i kulturně a hodnotově podobné se imigrant nesetká s většími konflikty. Je však třeba si uvědomit, že jisté kulturní rozdíly (ve smyslu hodnotová orientace, interpretace zkušenosti, mentalita) existují všude. Konfrontace s jakoukoli odlišnou společností vyvíjí silný tlak na jedince vlastní kulturní identitu, i když se jedná o zdánlivě banální rozdíly, jako je například způsob výchovy dětí, přístup k přátelům nebo vnímání času.

⁷⁴ VOLBRACHTOVÁ, L. *Kulturní šok „malých rozdílností“*. In: *Emigrace a exil jako způsob života: II. symposium O českém vystěhovatelství, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha: Karolinum; Etnologický ústav AV ČR, 2001. s. 118 – 124.

VÝZKUMNÁ ČÁST

3. Cíle výzkumu

Ústřední zájem mého výzkumu směřuje k odhalení kulturní identity českolovenských emigrantů z let 1968 až 1969 ve Vídni. To znamená, že mě zajímá, s čím nebo s kým se emigranti žijící mimo svou mateřskou zem identifikují; jaký mají vztah k České republice a jaký mají vztah k Rakousku, k jaké národnosti se hlásí a kde vnímají své kořeny a domov; zda jsou stále Čechy nebo již Rakušany popř. zda jsou jako Češi ve Vídni skutečně součástí vídeňské české menšiny. To jsou ty nejzákladnější otázky, které jsem si na začátku výzkumu kladla.

K dosažení cíle svého výzkumu – tj. nalezení kulturní identity československých emigrantů žijících ve Vídni – postupuji v jednotlivých krocích. Identitu není možné odkrýt přímo, sami nositelé si nemusí být své identity plně vědomi. Ve svém výzkumu se tedy ptám po procesech s transformací identity souvisejících:

1. Čím se mohla narušit původní identita (emigrace, opuštění domova, negativní vztah k mateřské zemi atd.)
2. Co mohlo naopak původní identitu udržovat (materiální a rodinné vazby, neúspěšná integrace do nové společnosti, malé kulturní rozdíly atd.)
3. Čím mohla být podmíněna cesta k nové identitě (úspěšná integrace, pozitivní vztah k nové cizí zemi atd.)
4. Jak probíhala konstrukce sociální identity (identifikace se sociálními skupinami nebo vymezení se vůči nim)

Pomocí této myšlenkové „mapy“ se snažím dopátrat toho, jak se změnila identita emigrantů a co to zapříčinilo. Předpokládám, že jako dospělí jedinci měli emigranti svou identitu vybudovanou a následná změna kulturního, sociálního, popř. jazykového či politického prostředí, podmínila transformaci této jejich původní identity. Cílem mého výzkumu je zjistit jak, v jaké míře a s jakým výsledkem.

4. Výzkumný vzorek

Téma mé bakalářské práce a cíle výzkumu mi automaticky udaly primární a zároveň jediná dvě kritéria, která jsem aktivně užila při výběru respondentů. Prvním kritériem je doba, kdy emigranti natrvalo opustili ČSSR, a sice doba mezi léty 1968 a 1969. Cílem výzkumu měli být lidé, kteří opustili Československo z vlastní vůle, nehodlala jsem se zaměřit na ty, kteří emigrovali jako malé děti a tudíž z rozhodnutí rodičů. Proto jsem hledala takové respondenty, kteří se narodili zhruba mezi léty 1930 – 1945 nebo starší. Druhým kritériem je současný stálý pobyt ve Vídni. Tuto emigrantskou vlnu je pro vysokou míru integrace do rakouské společnosti a zároveň pro jejich minimální kontakt s fungujícími českými spolky velmi náročné vyhledat a kontaktovat, proto jsem ostatní kritéria nechala otevřená a k ochotným respondentům nebyla vybíravá. Ve výsledku se mi příhodně podařilo zajistit genderovou vyváženost, přibližně stejný věk a náhodou i společné místo původu.

4.1. Metoda výběru výzkumného vzorku

Při hledání respondentů jsem se primárně obrátila na Kulturní klub Čechů a Slováků, což je neziskový spolek fungující ve Vídni od roku 1974, na jehož vzniku se podíleli především emigranti po roce 1968. Jedná se o informační platformu, která se věnovala prezentaci českých a slovenských intelektuálů, vědců a umělců, a mimo jiné také vydává časopis, který byl ještě za éry komunismu jedním ze stěžejních informačních zdrojů pro emigranty o dění v Česku.⁷⁵ Ze všech českých spolků, fungujících ve Vídni, mi tento přišel nejvhodnější k nalezení kontaktů mezi touto emigrantskou vlnou. Díky jejich pomoci jsem však získala pouze jediný kontakt, který byl ochotný podílet se na mém výzkumu. Jak se ukázalo, českoslovenští emigranti z 1968 nejsou v Kulturním klubu příliš zainteresovaní. Dále jsem už postupovala metodou tzv. „sněhové koule“⁷⁶, první respondent mě poslal za svým známým atd. Jako nevýhodu této metody uvádí M. Miovský, že je problematické zajistit, aby byl vzorek reprezentativní. Na druhou stranu mi tato metoda pověděla mnoho o sociálních sítích a vztazích mezi českými emigranty z těchto let a jejich vztahu ke spolkové činnosti.

⁷⁵ *O nás. Kulturní klub Čechů a Slováků v Rakousku.* [online]. [cit. dne 15.3.2013] Dostupné na [www: <http://www.kulturklub.at/onas.html>](http://www.kulturklub.at/onas.html)

⁷⁶ Srovnej: MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístupy a metody v psychologickém výzkumu.* Praha: Grada, 2006. s. 131 – 133.

4.2. Charakteristika výzkumného vzorku

Celkově jsem provedla pět rozhovorů, v jednom případě se však jednalo o manželský pár, tudíž respondentů bylo dohromady šest. Mezi respondenty jsou tři ženy a tři muži. Jak jsem zmínila již výše, respondenty jsem našla metodou „sněhové koule“, tzn. že se jednotliví respondenti mezi sebou znali, někteří dokonce ještě z Prahy, někteří měli mezi sebou silné vztahy během prvních let emigrace, někteří se potkali až nedávno. Pro přehlednost uvádím níže seznam respondentů s jejich základními charakteristikami a jmény, kterými budou v mé práci označováni.

- **Pan Tomislav** (rok. nar. 1941) a **paní Taťána** (1942). Oba původem z Prahy. Emigrovali do Vídně společně jako manželé v září 1968 ve věku 27 a 26 let. Československo opustili legálně na turistický pas s nabídkou práce v Rakousku. Důvodem k emigraci byl nesouhlas s režimem, ideologicko-politický tlak, sympatie k Západu. Jazyková znalost v době stěhování: pan Tomislav výborná, paní Taťána téměř žádná. Vzdělání/profesionální kvalifikace: pan Tomislav vývojový inženýr, paní Taťána rehabilitační sestra.
- **Pan Rudolf** (rok nar. 1938). Původem z Prahy. Emigroval do Vídně sám v prosinci 1968 ve věku 30 let (sedmiletý syn zůstal tehdy s bývalou manželkou v Československu). Důvodem k emigraci bylo zhoršení domácí situace po vpádu vojsk Varšavské smlouvy a obava z uzavření hranic. Znalost němčiny v době příjezdu žádná. Profesionální kvalifikace: elektrikář.
- **Paní Anna** (rok nar. 1936). Původem z Prahy. Emigrovala s manželem a dcerou v červenci 1969. Důvodem k emigraci byl nesouhlas s režimem, žádné vyhlídky, zdraví dcery a možnost její výchovy mimo východní blok. Znalost němčiny v době příjezdu žádná. Profesionální kvalifikace: účetní, sazečka.
- **Paní Karla** (rok nar. 1944). Původem z Prahy. Emigrovala společně se synem a matkou, kteří však pokračovali do USA, ve Vídni byla ze začátku sama. Emigrovala v červenci 1968 ve věku 24 let ještě v průběhu studia medicíny. Důvodem k emigraci byl nesouhlas s komunistickým režimem, nesvoboda myšlení a studium. Znalost němčiny v době příjezdu minimální. Vzdělání: lékařka.

- **Pan Karel** (rok nar. 1943). Původem z Prahy. Emigroval sám v srpnu 1969 ve věku 25 let, v roce 1972 se pak přistěhovala snoubenka. Vycestoval legálně díky úřednické oklice na své vlastní „pozdání“. Důvodem k emigraci byly problémy s režimem, nemožnost studia, práce, ideologicko-politický tlak. Znalost němčiny na začátku minimální. Vzdělání/profese: ekonomická škola; řidič a disponent.

5. Metoda výzkumu

Vzhledem k cíli výzkumu, který jsem si stanovila, je jednoznačně nejvhodnější metodou výzkum kvalitativní, což je ovšem velmi široký pojem zahrnující celou řadu rozdílných přístupů. Obecně se jedná o metodu, která slouží ke zkoumání a porozumění určitým sociálním nebo lidským fenoménům a nepřináší přitom výsledky prostřednictvím metod kvantifikace, neboť se zaměřuje více na individualitu a osobní zkušenost zkoumaných osob, nežli na statistickou validitu výsledných teorií.⁷⁷ Kvalitativní přístup má celou řadu výhod, které jsem ve svém výzkumu mohla uplatnit. Umožňuje zkoumat fenomény v jejich přirozeném prostředí a provádí se v přímém kontaktu s terénem a zkoumanými jedinci. Výzkumník tak může využít pružnosti kvalitativních metod a adaptovat je na konkrétní jedince, situace a celkový průběh výzkumu. Navíc je vhodným způsobem, jak se vypořádat s fenomény pro výzkumníka zpočátku neznámými a získat do nich potřebný vhled.

5.1. Metoda získávání dat

K získání informací jsem využila metody narativního rozhovoru, který mi umožňuje porozumět osobní zkušenosti respondentů. M. Miovský charakterizuje narativní interview jako formu rozhovoru, kdy je respondent podněcován k vlastnímu vyprávění formou příběhu, rozhovor tedy neprobíhá jako klasická konverzace.⁷⁸ Zásah tazatele je minimální, jeho úkolem je dát narátorovi prvotní podnět, stanovit předmět rozhovoru a pokládat případné dotazy k upřesnění, není však vhodné zasahovat do samotného vyprávění, aby se nenarušila struktura příběhu, kterou mu respondent dává a která výzkumníkovi, vedle samotných odpovědí, také přináší cenné informace, např. čemu vypravěč přikládá význam, co naopak z příběhu vynechává, jak příběh časově dělí atd.

Podle J. Hendla je „výchozím bodem pro použití narativního rozhovoru skepse vůči možnosti získat přístup ke zkušenosti jedince prostřednictvím schématu otázka-odpověď“.⁷⁹ V případě tohoto výzkumu byla skutečně primárním předpokladem pro výběr této formy rozhovoru hypotéza, že emigranti konstruují

⁷⁷ Srovnej: HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 47 – 54,

⁷⁸ MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. s. 158.

⁷⁹ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 176.

svou identitu v kulturně a národnostně otevřené zemi (alespoň v kontrastu k tehdy uzavřenému Československu) nebudou svou kulturní identitu vnímat jako striktně definovanou a nezískám tak informace o jejich skutečných postojích a názorech metodou přímých dotazů a odpovědí. V narativním rozhovoru přirozeně vystupuje na povrch narativní identita jedince, prostřednictvím příběhu svou identitu konstruuje a prezentuje. Výstižně to shrnuje ve svých úvahách I. Čermák slovy: „Jedinec konstruuje minulé události a jednání v osobních narativních jednotkách, aby dal najevo určitou identitu a způsob i výsledek tvorby svého života; příběh je identita člověka.“⁸⁰

Ačkoliv pro narativní interview je typická nestrukturovaná forma rozhovoru, přiklonila jsem se u některých respondentů k formě polostrukturované, abych si zajistila, že se mi dostane odpovědí na všechna témata, která mě zajímala a mohla jednotlivé výpovědi i srovnávat. Předpřipravila jsem si proto sadu okruhů otázek, tzv. „jádro interview“⁸¹, které vymezilo předmět rozhovoru a podle kterého se respondenti při svém vyprávění mohli orientovat, pokud bylo třeba. U některých jsem nemusela zasahovat téměř vůbec, ne všichni však byli schopni samostatného souvislého vyprávění a ti se pak mohli opřít o mnou dané otázky. Podle J.Hendla je možné při vyprávění připustit navíc i „popisy stavů a vysvětlování důvodů a cílů“⁸², čemuž jsem se v interview také věnovala.

Usoudila jsem, že nedosáhnu výsledku, pokud se budu přímo ptát po identitě nebo kulturní, etnické či jiné příslušnosti dotazovaných jedinců. V teoretické části jsem si vymezila identitu jako něco, co je určeno ve vztahu k jiným osobám, společenstvím či situacím, tzn. že jedinec konstruuje svou identitu tak, že se ztotožňuje s nebo vymezuje vůči určité společenské skupině či situaci. Proto jsem se rozhodla svými dotazy sledovat, jaký postoj a vztah zaujímali dotazovaní jedinci k různým společenským, etnickým či národnostním skupinám, které je obklopovaly, ale také další okolnosti, které mohly konstrukci jejich identity nějakým způsobem ovlivnit, zapříčinit pochybování o dosavadní identitě a hledání nové.

⁸⁰ ČERMÁK, I. *Myslet narativně: kvalitativní výzkum „On the road“* In: *Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí: sborník z konference*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 15, 17.

⁸¹ „Jádro interview je minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat.“ Viz MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. s. 160.

⁸² HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 176.

Jádrem interview proto byly následující výzkumné okruhy:

- proces emigrace a stěhování,
- důvody k emigraci,
- život v novém cizím prostředí,
- vztah k majoritní společnosti (na pracovišti, ve volném čase aj.)
- vztah k české menšině ve Vídni,
- vztah k jiným emigrantům,
- vztah k Rakousku a Vídni,
- vztah k České republice,
- participace na spolkové činnosti české menšiny ve Vídni
- vnímání kulturních hranic, jazyka, národnosti atd.

Celkově jsem provedla pět rozhovorů, čtyři se uskutečnily s respondenty osobně v místě jejich bydliště ve Vídni, jeden rozhovor jsem provedla přes e-mailovou korespondenci metodou strukturovaného rozhovoru. Stěžejní základnu pro analýzu představují čtyři rozhovory provedené ústně pomocí výše rozebrané metody. E-mailový rozhovor proběhl formou strukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami⁸³ z důvodu nedostatku času a slouží hlavně jako doplnění informací a přiměřené rozšíření výzkumného vzorku. Výše uvedenými okruhy otázek se mi podařilo zajistit si od každého potřebné minimum informací, které mohu navzájem srovnávat, většinou jsem se ovšem dověděla mnohem víc, než jsem požadovala. Jednotlivé rozhovory probíhaly samozřejmě odlišně, ne každý respondent však byl schopný samostatného vyprávění a někteří mé dotazy ocenili jako návod, kudy se ve vyprávění ubírat. U každého narátora jsem se však setkala s vysokou mírou ochoty, pochopení a zájmu, což mi práci do jisté míry ulehčilo a hlavně zpříjemnilo. Délka rozhovorů se pohybuje mezi 40 minutami až 2,5 hodinami, průměrně má tedy každý rozhovor asi 1,5 hodiny.

5.2. Metoda analýzy dat

Kulturní identitu emigrantů zkoumám kvalitativně-interpretativní analýzou nahraných rozhovorů, které jsem doslovnou transkripcí převedla do textové formy. Užitou metodou je metoda zakotvené teorie, výsledky výzkumu jsou tedy odvozeny

⁸³ Srovnej: HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 173.

induktivně, prostřednictvím shromažďování údajů o zkoumaném fenoménu a jejich následnou analýzou. Hlavním důvodem pro volbu této metody je, že mi umožňuje analyzovat oblast na začátku neznámou a teprve postupně odkrýt, co je v ní schováno. Není třeba žádné výchozí teorie, což mně jako výzkumníkovi poskytlo vysokou flexibilitu při práci s daty, na druhou stranu to však klade vyšší požadavky na pečlivé zpracování a analýzu získaných údajů.⁸⁴

Přepsané rozhovory jsem podrobila procesu konceptualizace údajů prostřednictvím metody otevřeného kódování, abych získala výsledky hlubší, než mi nabízí obyčejná deskripce jevu. Rozdělila jsem texty na významové jednotky, které jsem seskupováním a vzájemným porovnáváním zařadila do kategorií a subkategorií, v jejichž rámci jsem získané údaje analyzovala a interpretovala s ohledem na informace získané z odborné literatury týkající se tématu identity a české menšiny ve Vídni. Rozboru a interpretaci jednotlivých kategorií se budu věnovat v následující části práce.

⁸⁴ Srovnej: MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 226 – 228.

6. Výsledky výzkumu

Jednotlivé kódy a informace získané z rozhovorů jsem rozdělila do několika kategorií a následně je rozebírám na úrovni subkategorií, které pod ně spadají. Prostřednictvím narativního interview jsem se dozvěděla spoustu informací o samotném procesu emigrace, o jejím průběhu, o důvodech a psychologických dopadech na jedince, které měly vliv i na jejich sebeurčení. Proto mou první kategorií bude samotný proces emigrace, kde budu tyto okolnosti a jejich vlivy zkoumat. Druhou kategorií bude proces integrace, která má prezentovat způsob vyrovnávání se s novým cizím prostředím, ale i vyrovnávání se s odloučením od toho starého. V této kategorii nahlédneme také na konstrukci sociální identity emigrantů, tedy na jejich sociální vazby. Poslední a zároveň centrální kategorie bude pak věnována samotné identitě emigrantů, kde se dobereme stěžejní teorie vyplývající z mé interpretace sesbíraných dat.

6.1. Proces emigrace

Proces konstrukce identity probíhá u každého jedince v adolescenci, kdy je konfrontován se společností, se „světem dospělých“, který je v jistém slova smyslu odlišný od světa, v němž se dosud pohyboval. V teoretické části jsem však ujasnila, že identita člověka se může konstruovat, transformovat a měnit také u dospělého člověka později v průběhu života. Podle E. H. Eriksona předchází ovšem změně identity vždy prožitek krize, neboli fáze pochybování o identitě dosavadní.⁸⁵ Emigrace může být příčinou těchto pochyb a následné transformace identity, emigrant je totiž odloučen od vlastního domácího prostředí a konfrontován s prostředím novým. V teorii migrace se tento stav označuje jako „vykořenění“.⁸⁶ Změna sociálního a společenského vztahového rámce je z psychosociálního hlediska velmi „komplikovaný, dlouhotrvající a náročný proces, s jehož následky se musí migranti vyrovnávat celý svůj život“.⁸⁷ V následujících subkategoriích budu proto analyzovat doprovodné fenomény emigrace, kterým se respondenti ve svých výpovědích obšírně věnovali a které mohly mít určité dopady na jejich identitu a sebedefinování v rámci nového prostředí a kultury.

⁸⁵ ERIKSON, E. H., pozn. 15, s. 91 – 2.

⁸⁶ HAN, P. *Soziologie der Migration*. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2010. s. 205.

⁸⁷ Tamtéž, s. 205. (překlad J.K.)

6.1.1. Fáze I. – Motivace a důvody k emigraci

Všichni respondenti byli motivováni k emigraci hlavně z politicko-ideologických důvodů. Nesouhlas s komunistickým režimem a z toho pramenící problémy a omezení zmiňovali v rozhovorech nejčastěji. S uvolněným „přednormalizačním“ stavem byla většina z nich ochotna se smířit, rozhodujícím momentem byl samozřejmě až vpád vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968, kdy si uvědomili, že se situace opět zhoršuje.

„Už jsme měli těch komunistů dost, teď najednou přišla naděje v tom šedesátém roce a pak přišli ti Rusáci a teď jsme si říkali, teď se to zase vrátí, nikdo nevěděl, budou z toho zase padesátý léta.“⁸⁸

„No a tím pádem když zase měli přijít Rusové, já bych byla s Dubčekem perfektně spokojená a vypadalo to, že se to všechno začne uvolňovat a člověk se může hejbat a nemá předepsaný jak smí myslet a jak nesmí myslet. Takže jsem viděla, že zase dostaneme nějakou komunistickou diktaturu, tak to bylo víceméně pro mě důvod, že jsem si řekla, ok, já jdu.“⁸⁹

Je nutné si uvědomit, že respondentům v té době bylo zhruba mezi 24 – 30 lety, byli tedy na prahu svého aktivního života a jeho nejdůležitější část měli teprve před sebou. Nechtěli riskovat, že ji budou muset prožít v politickém a psychickém útlaku. Přirozeně toužili po kvalitním životě a práci, všichni o tom však uvažovali spíše jako o „svobodě“ než o zlepšení své finanční situace. Jejich vyhlídky v komunistickém režimu, kde měli nálepku osob „nevyhovujících“, nebyly rozhodně perspektivní. *„To byl takovej život, kdy jsem věděla já nevím ve třiceti, že jsem dosáhla toho maxima, co vůbec můžu ve svém zaměstnání dosáhnout, ať už bych se snažila jakkoliv a byla chytrá jakkoliv.“⁹⁰* Ekonomické důvody nehrály pro emigranty téměř žádnou roli, ani nemohly, vzhledem k tomu, že neměli ponětí, jaká situace je v Rakousku čeká, nemohli tedy tušit, zda si po téhle stránce vůbec přilepší. *„...tak samozřejmě jdete do ciziny a nemáte nejmenší ponětí o tom, jak tady vypadá sociální situace, protože to, co se hlásalo v komunismu, bylo, když nebudeš mít práci,*

⁸⁸ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

⁸⁹ Paní Karla, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

⁹⁰ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

*budeš spát pod mostem a když budeš spát pod mostem tak ti nikdo nedá práci.*⁹¹ V neposlední řadě hrálo velkou roli, jestli emigranti měli nebo plánovali mít děti, které nechtěli vychovávat ve stísněných podmínkách komunistického režimu, se kterým nesouhlasili. *„A jedna z nejdůležitějších pohnutek to přicházelo z toho, že jsme taky chtěli mít jednou rodinu.“*⁹² U paní Anny navíc hrály roli zdravotní problémy její dcery, které velmi prospívaly pobytu v zahraničí u moře, kam by patrně už nadále nedostávala povolení vyjet.

Ani v jednom případě se nejednalo o spontánní rozhodnutí bez rozmyslu, každý respondent uvedl závažné důvody, proč opustil zemi. V těchto důvodech je cítit silné vymezení se vůči mateřskému státu, respektive vůči stavu, ve kterém se tehdy nacházel. Respondenti se s touto společností nemohli ztotožnit, nemohli se zařadit. Tímto způsobem se od ní do jisté míry odpoutali. Jediným pojítkem s mateřskou zemí, které většině z nich zůstalo, byla rodina, resp. rodiče, které za sebou zanechali. Zemi však opouštěli všichni s vědomím, že se už nemusí vrátit, třebaže v to někteří první rok ještě trochu doufali. Za důležité také považují zdůraznit, že ani jeden nebyl nucen k opuštění země přímo. Ať byly důvody jakékoliv, jednalo se o vlastní dobrovolné rozhodnutí. Hledali si nové prostředí, kde mohou existovat a do kterého se mohou začlenit. Tuto fázi bychom mohli označit jako fázi explorační, tedy jako fázi pochybností a aktivního hledání.⁹³

6.1.2. Fáze II. – „Emigrantský sen“

Výše zmíněné důvody pro emigraci však nezmírňují traumatický prožitek, který emigrace představuje. *„A nám bylo opravdu ty první doby nám bylo špatně, strašně.“*⁹⁴ Naprosté odloučení od rodiny a blízkých, nemožnost návratu z vlastní volby, konfrontace s novým prostředím, kde musejí emigranti tvrdě pracovat, aby se uplatnili a zajistili si životní minimum. To vše bezpochyby způsobuje velký psychický tlak. Většina respondentů uvedla, že si první rok procházeli velice rozporuplným obdobím, stále tu byla možnost návratu domů: *„No my jsme prožívali do devětašedesátého roku každé den, tak vrátíme se anebo tu zůstanem. To bylo*

⁹¹ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

⁹² Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

⁹³ MARCIA, J. E., pozn. 25, s. 551.

⁹⁴ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

*dénodenně, tak co uděláme, půjdem domů nebo tu zůstaneme...*⁹⁵ Toto konfliktní období bych označila jako fázi moratoria, tedy stav identity, kdy jedinec aktivně hledá, ale neuzavírá nebo nemůže uzavřít nový závazek.⁹⁶ Pan Rudolf, který za sebou strhnul mosty hned po při příjezdu sem, tuto ambivalentnost procesu emigrace ilustroval na příkladu emigrantů z jiných zemí: *„Emigrace není nikdy jednoduchá, vždycky je to dvojsečný. Tady bylo poměrně dost Jugoslávců v té době a oni se mohli vracet zpátky ... ale oni seděli na dvou židlích celou dobu. Ta situace jejich tady byla skutečně dost komplikovaná.“*⁹⁷

Tuto subkategorii jsem označila „in vivo“ názvem *emigrantský sen*, protože dle mého názoru nejlépe vystihuje psychologický stav emigrantů v tomto počátečním období. Podle O. Marlinové nemusí truchlení po domově probíhat vždy pouze vědomě, ale např. i ve snech.⁹⁸ Tento známý fenomén mi nezávisle na sobě potvrdili tři z šesti respondentů. Přiznali, že měli v této době naprosto stejný sen – že se vrací domů, odkud se však nemohou vrátit a všechny své věci mají stále v cizině. Tento sen odráží touhu emigrantů po návratu domů, která je ale založená na vysněné představě. Člověk se vrací domů k tomu, co mu tam předtím chybělo, domov si tedy idealizuje. Když je však znovu konfrontován s tím, pro co se rozhodl zemi opustit, už není návratu. Svě existenční zázemí již však očividně situuje do ciziny.

*„... s jakýmkoliv emigrantem, když budete mluvit, tak vám potvrdí, že měl tyhle sny. To se vám zdá že jste emigroval, ale z nějakýho důvodu se vrátíte domů a jste tam a zjistíte, že už nemůžete ven. Takže vlastně chcete bejt venku, ale šli jste se podívat domů a teprve až tam zjistíte, že vlastně je to hrůza, že se ven nedostanete.“*⁹⁹

„Já vím, že my jsme všichni měli stejný sen, a to bylo, že jsme se všichni vraceli domů a teď jsme se tam vrátili a teďka se každéj z nás vzbudil, že už

⁹⁵ Paní Taťána, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

⁹⁶ MARCIA, J. E., pozn. 25, s. 552.

⁹⁷ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

⁹⁸ MARLINOVÁ, O. *Psychologie emigrace*. [online]. [cit. dne 17.3.2013]. Dostupné na [www: <http://www.zahranicnicesi.com/docs/marlinova_psychologie.pdf>](http://www.zahranicnicesi.com/docs/marlinova_psychologie.pdf)

⁹⁹ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

nemůžeme zpět. Takže takový nějaký nutkání z toho režimu vyjít ven muselo být. I když člověk měl nějaký zábrany ... ¹⁰⁰

6.1.3. Fáze III. – „Spálení mostů“

Toto období moratoria skončilo ve chvíli, kdy opět natrvalo spadla železná opona a emigrantům byl absolutně znemožněn návrat zpět do vlasti. U většiny respondentů jsem vysledovala dokonce pocit úlevy a možná i radost z toho, že toto rozhodnutí bylo provedeno za ně. Už neměli na výběr, jejich existence se v celém svém rozsahu přenesla do Rakouska a oni mohli začít budovat a plánovat.

„A nám pomohli komunisti. Protože my jsme žádali o třetí rok, tak nám napsali, že to nepovolují a že se máme do čtrnácti dnů hlásit v Praze. Tak to nám ještě pomohlo, že jsme dostali vztek a řekli jsme si tak, když jste teda takový, tak nám vlezte na záda. Ale vod toho okamžiku, to najednou šlo, najednou člověk moh plánovat...“ ¹⁰¹

Fázi „spálení mostů“ je třetí fází v procesu emigrace, která dle mého názoru ve velké míře ovlivnila identitu emigrantů. Trvalá separace od mateřského státu je osvobodila od konfliktních pocitů a nerozhodnosti a vytvořila tak vhodnou základnu pro adaptaci na cizí prostředí, integraci do nové společnosti a nalezení své identity.

6.1.4. Shrnutí

V této kategorii shrnuji doprovodné faktory emigrace, které měly vliv na sebeurčení emigrantů. Důvody a motivy, které zapříčinily fázi krize a explorační, počáteční pochyby jako fáze moratoria a následná trvalá separace jako fáze aktivního hledání. Samozřejmě musí být brán ohled na fakt, že všech šest respondentů se v těchto bodech shoduje, nemusí se tedy v tomto ohledu jednat o reprezentativní vzorek. Z historie víme, že celá řada emigrantů v této době byla k odchodu nucena i násilně, v zahraničí tedy žili nedobrovolně. Proces přenášení a transformace identity u takových případů mohl zcela jistě podléhat jiným faktorům, kterými se však nehodlám zabývat, neboť nejsou náplní mého vlastního výzkumu.

¹⁰⁰ Paní Karla, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁰¹ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

6.2. Proces integrace

V této kategorii se budu zabývat procesem integrace emigrantů do rakouské majoritní společnosti, pozornost však budu věnovat i integraci této přistěhovalecké vlny do již existující české menšiny ve Vídni. V jednotlivých subkategoriích bude sledovat jak u nich integrace probíhala, s čím se potýkali a co museli pro integraci do rakouské společnosti podstoupit. Zajímá mě však i druhá strana věci, tedy jakého přístupu se imigranti – z jejich subjektivního úhlu pohledu – dočkali ze strany cílové země. Analýza vztahů, s kým se ztotožnili a vůči komu se vymezili, nám poskytne náhled především na jejich sociální identitu.

6.2.1. Dobrovolná integrace

V teoretické části jsem zmínila, že ve většině literatury věnující se české menšině ve Vídni bývá ve vztahu k nim užíváno pojmu asimilace.¹⁰² Já však ve své interpretaci dám přednost pojmu integrace, který podle mě mnohem lépe vystihuje míru začlenění československých emigrantů do rakouské většinové společnosti. Podle odborné literatury na téma migrace¹⁰³ spočívá asimilace především v tom, že se emigranti zcela vzdají své kulturní identity a naprosto podlehnou dominantní majoritě. Proces integrace však takovou oběť nezahrnuje, integrovaní jedinci mohou být úspěšně začlenění jako rovnocenní členové většinové společnosti a zároveň si uchovat zcela, nebo alespoň částečně, svou původní kulturní identitu.

Na základě typologie průběhu integrace podle K. Brouška¹⁰⁴ můžeme označit proces integrace u československých emigrantů za dobrovolný a postupný. Výpovědi respondentů mi tuto teorii podložily. Od chvíle, kdy se rozhodlo, že zůstávají v Rakousku natrvalo, se všichni začali ochotně a z vlastní vůle integrovat do majoritní společnosti, ani jeden z emigrantů však nepřišel o aktivní znalost českého jazyka (což dokládá fakt, že všechny rozhovory proběhly v češtině) a nedá se říct ani o jednom z nich, že by se naprosto vzdal své české příslušnosti a původu.

„V souvislosti s tím jsme si s Táňou taky pak říkali, teď nechceme žít v ghettu, a je to sice krásný, když se můžeme bavit česky, ale když už se pak ukazovalo, že asi

¹⁰² Viz pozn. 70.

¹⁰³ HAN, P. *Soziologie der Migration*. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2010. s. 223 – 224.

¹⁰⁴ BROUSEK, K., pozn. 72, s. 120 – 124.

tady venku zůstaneme, protože to nevypadalo, že by se to v Česku změnilo, tak jsme si říkali, musíme jako tady žít s Rakušákama a ne jako cizáci. ¹⁰⁵

6.2.2. Budování existence

Hledání své příslušnosti a místa ve společnosti přirozeně není dost dobře možné, pokud si emigrant v nové zemi nezajistí základní podmínky pro život. Počátečním problémům a potížím se respondenti ve svých výpovědích věnovali ve velké míře. Při příchodu sem neměli zajištěno téměř nic, práci, ubytování, ani dostatek finančních prostředků. Ve všem museli začínat takzvaně „od piky“. Nejčastěji se respondenti zmiňují o práci. Kvůli nedostatečným jazykovým znalostem přirozeně neměli hned ze začátku možnost uplatnit se ve svém oboru nebo v lépe kvalifikované práci, museli tedy často vzít za vděk i práci manuální. Např. paní Taťána se bez znalosti německého jazyka nemohla uplatnit jako zdravotní sestra: *„Já jsem tam šla potom taky (jako pomocná dělnice u elektrotechnické firmy; pozn. aut.), protože já jsem neuměla německy..“*¹⁰⁶ Zkušenost pana Rudolfa je obdobná: *„Já jsem elektrikář, a šel jsem dámský klobouky. To jsou prostě začátky, no. To jsem dělal já nevím, asi půl roku a pak jsem se dostal k mému řemeslu. Samozřejmě k tomu člověk potřebuje řeč...“*¹⁰⁷

Nižší životní úroveň v prvních letech může u emigrantů podle článku O. Marlinové o psychologických důsledcích emigrace ¹⁰⁸ zapříčinit nízké sebehodnocení, popřípadě deprese nebo pochyby o správnosti rozhodnutí opustit zemi. Ani u jednoho z respondentů jsem však toto nepozorovala. Zajistit si slušný život a fungování v rámci nové společnosti bylo sice náročným úkolem, na druhou stranu jím však byli zaměstnaní natolik, že na jakékoliv pochyby neměli čas. *„... člověk neměl ani čas na to myslet, co a jak. Během té situace, to je tak extrémní, člověk jenom jde dopředu, nad tím se nepřemejšlí.“*¹⁰⁹ Nejpozději do dvou let se dokonce všem podařilo najít si slušnou práci na míru svému vzdělání a kvalifikaci, někteří dosáhli lepší kariéry, než by kdy mohli v bývalém Československu. Pracovní úspěchy mimo jiné také posílily jejich pozitivní vazbu k Rakousku. Krásnou ilustraci

¹⁰⁵ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁰⁶ Paní Taťána, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁰⁷ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁰⁸ MARLINOVÁ, O. *Psychologie emigrace*. [online]. [cit. dne 17.3.2013]. Dostupné na [www: <http://www.zahranicnicesi.com/docs/marlinova_psychologie.pdf>](http://www.zahranicnicesi.com/docs/marlinova_psychologie.pdf)

¹⁰⁹ Paní Karla, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

poskytuje odpověď paní Anny na otázku, zda uvažovala o návratu do České republiky: „*Ne, že bych se vrátila ne. Protože ten aktivní, ten skutečně kvalitní aktivní život jsem zažila tady. Tady mi uznali moji práci, prosím vás tady nejde ani tak o tu odměnu, to je druhá hezká věc, ale že někdo uznával, že děláte dobře, že tu vaši věc kvalifikoval jako potřebnou, jako prostě dobře hodnocenou.*“¹¹⁰

6.2.3. Kladný postoj majority

Proces integrace do rakouské společnosti ani jeden emigrant nehodnotil jako náročný a to hlavně proto, že Rakušané byli k emigrantům nanejvýš vstřícní. Ani jeden respondent se nezmínil o negativní zkušenosti, kterou by s „domorodci“ zažil, která by měla spojitost s tím, že je přistěhovalec z Československa. Podle výpovědi bylo jediné, na co rakouská společnost hleděla, pracovitost a ochota integrovat se. Za výstižnou považují citaci paní Anny, která vyjadřuje, jak moc si tohoto přístupu cenili: „*Přesto prostě k těm uprchlíkům přistupovali absolutně s tím, máte smůlu, jste tady, chováte se slušně, berem vás. A tohle nesmírně oceňuju od Rakušanů, že pokud měl člověk ochotu se přizpůsobit a neřikal prostě a já jsem Čech a já si budu ... tak nebyl problém.*“¹¹¹

Někteří dokonce zmiňují, že jako Češi byli v Rakousku vnímání naprosto rovnocenně a ne jako imigranti z chudé země. Stereotypy ze strany Rakušanů o „chudých Čechách“¹¹², o kterých se zmiňuje V. Mayerová ve své práci, mi odpovědi respondentů nepotvrdily. „... *prostě Čechy oni vždycky uznávali jako skoro rovnocenný, ty ostatní národnosti už ne tolik, ale Češi byli pro ně taková jako rovnocenná vrstva.*“¹¹³ Při nostrifikaci diplomů a jiných kvalifikačních dokumentů naráželi na nižší nároky než např. imigranti z Balkánu: „*My jsme měli ještě výhodu, protože lidi, který přišli ze země bývalého mocnářství, že nemuseli dělat tolik zkoušek, že stačilo vlastně jenom dokázat, že člověk umí německy. Zatímco třeba lidi, já vím, že Táňa měla kolegyni třeba Řekyni, ta musela dělat taky nějaký já nevím dějiny...*“¹¹⁴

¹¹⁰ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹¹¹ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹¹² MAYEROVÁ, V. *Problematika asimilace vídeňských Čechů ve 20. století (do roku 1989)*. In: BASLER, H. – BRANDEIS, M. et al. *Die Wiener Tschechen 1945-2005. Zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006. s. 284.

¹¹³ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹¹⁴ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

Vstřícný přístup ze strany majoritní společnosti a vysoká míra tolerance (která se projevila např. v poměrně nízkých požadavcích Rakušanů na znalost němčiny) ve velké míře integraci emigrantům ulehčila. Nebyli majoritou do ničeho tlačeni, nevnímali proces začlenění jako nucený nebo povinný. Takto příhodná situace umožnila emigrantům začlenit se postupně a přirozeně. Nebyli nuceni vzdát se své původní kulturní identity a vazeb, které měli ke svému mateřskému státu, pokud si je chtěli uchovat. Díky tomu si udrželi znalost mateřského jazyka a pocit příslušnosti k České republice dodnes, i když u každého respondenta v různé míře.

6.2.4. Okruhy známých

Emigranti z let 1968 a 1969 se v nové zemi pohybovali hlavně ve třech společenských okruzích. Zaprvé v okruhu ostatních československých emigrantů z těchto let, kde vztahy fungovaly především na principu solidarity a vzájemné pomoci. Spojovaly je především počáteční existenční potíže, kterými si procházeli všichni. *„Tak z těch lidí, který zůstali, to bylo asi takovejch třicet lidí, my jsme si vzájemně pomáhali. My jsme teda ze začátku museli zatraceně držet pohromadě, protože nás k tomu existenční starosti vedly.“*¹¹⁵ Zajímavé je, že u některých tyto vztahy přetrvaly až dodnes, pan Rudolf však uvedl, že se později, když už nebylo potřeba si v takové míře pomáhat, tyto vazby spíše rozplynuly: *„To trvalo zhruba asi takovejch deset nebo patnáct roků, ale pak se zase ta mentalita trochu změnila. My říkáme, jako hovniválové, každej si valil tu svoji kuličku a už to přestalo, ta komunita a i ta komunikace tak intenzivní jako ze začátku.“*

Druhou společenskou skupinou byli imigranti a cizinci z jiných zemí (např. Maďarska, Jugoslávie aj.) kteří v Rakousku už nějakou dobu žili a se kterými přicházeli do kontaktu především na pracovišti: *„Ten špitál byl plnej cizinců, jo. Jako sestry byly hodně Polky, v tom posledním špitále bylo šest Polek. A teď jsou takový různý, Maďarky uplně supr a Jugoslávky tam uklízej, eventuelně Turkyně. (...) V tom špitále, vždyť to bylo půl Evropy tam zastoupený.“*¹¹⁶ Multikulturní prostředí Vídně mělo bezpochyby taktéž velký dopad na jejich vnímání kulturní identity, nejen

¹¹⁵ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹¹⁶ Paní Tatána, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

své vlastní, ale obecně. „*To je toľeto mezinárodní prostředí, že pro nás jako naprosto logickým vývojem bylo toľeto sjednocení Evropy...*“¹¹⁷

Třetím okruhem známých a přátel byli Rakušané, tedy majoritní společnost, což logicky vyplývá ze snahy integrovat se. Nejčastěji se jednalo o spolupracovníky a sousedy, vůbec nehrála roli národnost, ale především sdílení společné práce, společných zájmů a známých. Pan Tomislav na otázku, s kým se ve Vídni stýkali, odpověděl: „*No tak soused vedle, to byl můj kolega z IBM, to jsme začali stavět společně, naproti je chirurg, ten nás vobčas sešival. (...) V té době, kdy všichni se sebrali a jeli domů (jejich přátelé z Čech; pozn. aut.) se to vyloženě vyvinulo v tom směru tady s domorodcema. (...) V tomhleto my jsme nedělali moc velkej rozdíl, jestli se stýkáme s Rakušákama nebo s Čechy...*“¹¹⁸

6.2.5. Vymezení vůči české menšině

Vztah československých emigrantů k již existující vídeňské české menšině tematicky spadá do kategorie vztahů, rozhodla jsem se však udělit mu samostatnou subkategorii, jelikož je to téma hodné zvláštního zájmu. V literatuře věnující se vídeňským Čechům se píše, že mezi těmito dvěma skupinami Čechů nepanovaly příliš vřelé vztahy z důvodu rozdílného politického, hodnotového a sociálního pozadí.¹¹⁹ Proto není velkým překvapením, že odpovědi respondentů na otázku vztahu k české menšině byly spíše záporné. Českoslovenští emigranti se do české menšiny příliš nezařadili a ve spolkové činnosti se neangažovali, důvody pro to však byly různé. Prvním důvodem bylo, že si nerozuměli nebo neměli společné zájmy a zážitky. Nově příchozí byli navíc příliš zaměstnaní budováním svého sociálního a existenčního zázemí, neměli tedy tolik času navštěvovat české kulturní akce a navazovat tak cíleně kontakt s jinými Čechy. „*To byly jiný starosti, to byly vyloženě existenční starosti. Těch prvních deset roků jsem neměl na nic jinýho čas, to znamenalo se postavit na vlastní nohy, udělat si zázemí...*“¹²⁰

Velkou roli hrála samozřejmě taky snaha integrovat se co nejrychleji do rakouské společnosti, přičemž fungování v rámci české menšiny, kde se mohli pohodlně dorozumět česky a žít mezi „svými“, by tyto jejich snahy spíše mařily.

¹¹⁷ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹¹⁸ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹¹⁹ Viz kapitola 2.1. Historie a struktura české menšiny.

¹²⁰ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

„V souvislosti s tím jsme si s Táňou taky pak říkali, teď nechceme žít v ghettu, a je to sice krásný, když se můžeme bavit česky ... (ale) musíme jako tady žít s Rakušákama a ne jako cizáci.“¹²¹

Dalším důvodem byla neznalost sociálních sítí, které v české menšině panovaly. V této souvislosti zmínilo několik respondentů spolek Sokol, který byl před rokem 1989 rozdělen na dvě části, z nichž jedna se přikláněla ke komunistům. A podobně to fungovalo víceméně v celé české menšině.¹²² Českoslovenští emigranti se v těchto vztazích nevyznali, proto se českým spolkům a klubům spíše vyhýbali, aby se nedostali do problémů. *„A na druhou stranu například v Sokole my jsme se nevyznali. My jsme nevěděli, kdo je kdo. My jsme věděli, že ten Sokol je rozdělený, že jedni se přiklonili jako ke komunistům a ti druzí setrvali jako mimo, ale nevíte kdo je kdo a nechtěla jsem to zkoušet ... Takže až do toho devětaosmdesátého jsme se od toho drželi velice stranou, ode všeho.“¹²³*

Ve výpovědích některých narátorů jsem dokonce vysledovala explicitní vymezení se od Čechů rodilých ve Vídni. Paní Anna zmiňuje odlišnost na rovině jazykové: *„Ale ti, co jsou narození tady, ta jejich čeština je, slyšíte, že už to není ono. Od té doby, co zase byl otevřený ten styk, tak se ta čeština zdejších Čechů velice vylepšila, ale v osmašedesátém to případ nebyl.“¹²⁴* Velkou roli hrálo ovšem také jiné společenské pozadí a absence společných zážitků a známých z dětství. *„...tam kolem mě jsou lidi, který jsou stejně starý jako já a chodili spolu do školy, do Komenského, takže oni spolu vyrůstali, to je zase jiná komunita.“¹²⁵*

Po sametové revoluci se situace změnila, k uvolnění nedošlo pouze v Česku, ale i v rámci české menšiny ve Vídni. Pokud se někdy emigranti angažovali v nějakém českém kulturním klubu či spolku, dělo se tak hlavně po roce 1989. Dva respondenti však uvedli, že ani dodnes žádné z „rodilých Čechů“ neznají, např. pan Karel: *„Starousedlíky narozené zde jsme nepotkali a dosud žádné neznáme.“¹²⁶* Míra účasti na dnešních kulturních a společenských akcích české menšiny se u

¹²¹ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹²² BASLER, H. – BRANDEIS, M. et al. *Die Wiener Tschechen 1945-2005. Zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006. s. 271.

¹²³ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹²⁴ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹²⁵ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹²⁶ Pan Karel, e-mailová korespondence z března 2013.

respondentů liší. Pan Rudolf pravidelně dochází do Sokola hrát nohejbal, naproti tomu paní Karla a pan Karel uvedli pouze sporadické návštěvy divadelních představení či filmů. Někteří byli párkrát osloveni, aby přispěli článkem do časopisu Kulturní klub, pan Tomislav se dokonce jednou zúčastnil diskuse na téma menšin v Rakousku. Ani o jednom z nich se ale nedá říct, že se podílí aktivně a často, u všech se jedná o účast pouze občasou.

6.2.6. Shrnutí

Připomeňme si, jak autoři TSI definovali sociální identitu: „Aspekt sebepojetí jedince, který je odvozen z uznání jeho členství v sociální skupině (nebo skupinách) společně s hodnotou a emocionálním významem spojeným s tímto členstvím“.¹²⁷ Zjednodušeně bychom mohli říct, že být součástí nějaké skupiny znamená mít identitu. Emigrant, který opustí svou zem původu, kde fungoval v rámci určitého kontextu, určitých vztahů a sociálních sítí, které mu poskytovaly orientaci, směr a jistotu v rámci společenského jednání, při odchodu o to vše přichází a jeho identita ve společnosti je tím pádem vysoce ohrožená, dokud si nevybuduje stabilitu v rámci nových sociálních sítí.¹²⁸ V subkategoriích výše jsem rozebrala, jak si respondenti v procesu integrace vybudovali vztahy k majoritě a že byli od majority přijati a uznáni jako rovnocenní členové rakouské společnosti. Identifikace „z venku“ je nezbytnou součástí konstrukce sociální identity. Emocionální význam spojený se členstvím v majoritní společnosti je taktéž zřejmý, respondenti si Rakušanů cení, jsou jim vděční, k Vídni mají velmi pozitivní vztah: „*Až teda pozdějš jsem si ho (Rakouska) začal vážit, a teda zatraceně hodně. Speciálně Vídne. K Vídni já mám absolutně pozitivní vztah, to je město, který si veľmi cenim...*“¹²⁹ Sociální identita se buduje taktéž na základě vymezení se vůči jiné skupině, vůči jejímu skupinovému vzoru či ideálu. Toto vymezení jsme mohli sledovat na vztahu k české minoritě, jejíž členové jsou vnímáni jako odlišní a z jiného sociokulturního prostředí, ačkoliv se paradoxně jedná o „etnicky spřízněné“ jedince, tedy Čechy. Vymezení však není absolutní, speciálně po roce 1989 se vztahy v rámci rakouské společnosti vyvinuly různými směry, sami respondenti několikrát uvedli, že mezi lidmi různých

¹²⁷ TAJFEL, H. ed. *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge University Press, 2010. s. 2. (překlad J.K.)

¹²⁸ Srovnej: HAN, P. *Soziologie der Migration*. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2010. s. 207 – 208.

¹²⁹ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

národností nedělají rozdíly. „Žiju tady, jsem tady spokojená, mám tady své přátele, jak v český menšině, tak mezi Rakušany.“¹³⁰

6.3. Centrální kategorie – konsolidace identity

Konečně se dostávám ke stěžejní části výzkumu, kterou je téma identity emigrantů. Identitu lze pojímat z různých úhlů pohledů, což mi výpovědi respondentů potvrdily. Vysledovala jsem u nich identifikaci skrze sociální vazby (sociální identita), skrze jazyk (etnolingvistická identita), skrze kulturu a vztah k mateřské zemi (kulturní identita). Mou prvotní hypotézou bylo, že u emigrantů dochází k transformaci, přerodu nebo změně identity, po analýze získaných výpovědí se však raději přikloním k užití pojmu konsolidace, které v sobě zahrnuje nejen proces změny, ale především konečné nalezení stability a udržení kontinuity mezi identitou původní a novou. V této souvislosti uvedu definici identity podle psychologa (mimo jiné také emigranta) J. Diamanta. Jelikož se zabývá psychologickými procesy u emigrantů, vystihuje dle mého názoru ve své definici to, co je právě pro jejich pojetí identity esenciální:

„Identitou rozumím zachování kontinuity vlivu dřívějšího životního prostředí, které jedinci umožňuje vytvořit harmonickou syntézu mezi minulostí, současností a budoucností, mezi vrozenými sklony a výchovou, jakož i mezi utvářením osobnosti v podmínkách života v původní a nové vlasti.“¹³¹

Z této definice vyplývá, že původní kulturní identita mateřské země je stěžejním pilířem identity jedince, v konfrontaci s novým prostředím dochází k určité změně, nová identita však není natolik silná, aby tu původní zcela vytlačila. P. Macek zmiňuje jako jeden ze stěžejních aspektů identity¹³² pocit konzistence a celistvosti vlastní zkušenosti, transformace identity je tedy dokončena, pokud se emigrantovi podaří nalézt rovnováhu a kontinuitu mezi starou a novou identitou. Nejedná se tedy o absolutní změnu ve smyslu přerodu, ani o identitu duální, nýbrž jedná se o harmonickou syntézu, tedy identitu konsolidovanou (sjednocenou). A tuto konsolidaci kulturní identity jsem vypožorovala i ve výpovědích mých respondentů. V následujících subkategoriích budu tedy sledovat 1) současný vztah emigrantů

¹³⁰ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹³¹ DIAMANT, J. *Psychické následky emigrace*. [online]. [cit. dne 18.3.2013]. Dostupné na [www.<http://www.zahranicnicesi.com/docs/diamant_psychologie_exilu.pdf>](http://www.zahranicnicesi.com/docs/diamant_psychologie_exilu.pdf)

¹³² Viz kapitola 1.2.2. Aspekty identity.

k mateřské zemi a její kultuře, 2) vnímání hranice dvou kultur, 3) jejich entolingvistickou identitu a 4) celkové pojetí jejich identity.

6.3.1. Současný vztah k mateřské zemi a její kultuře

Analýza vztahu, který mají respondenti dnes ke své mateřské zemi České republice a vazeb, které je k ní stále poutají (či naopak již nepoutají), analyzují především proto, abych zjistila, kam dnes situují svou identitu, domov a kořeny, na základě toho, kde se nachází jejich existenční a sociální zázemí, popř. materiální a rodinné vazby. Všichni respondenti vypověděli, že do Česka dnes stále jezdí na návštěvy, ačkoliv u některých jsem vyzorovala větší nadšení, než u jiných. Pro srovnání uvedu pár citací od různých respondentů: „*Ne tak my jezdíme rádi do Česka, jo a cejtíme se tam moc dobře.*“¹³³ „... *Prahu, já ji miluju, to je moje rodný město. Já miluju Čechy.*“¹³⁴ „*Ted'ko se tam vracím vždycky jednou za uherskej rok a zase se vracím hodně rychle zpátky.*“¹³⁵

Obrovskou roli ve vztahu k České republice hraje samozřejmě to, zda mají emigranti v Česku ještě nějaký majetek, např. nemovitost, nebo rodinu či jiné blízké. To je příčinou rozdílů mezi jednotlivými respondenty, proč mají někteří silnější vztah k mateřské zemi než jiní. Paní Anna např. zmínila velmi silný vztah k Česku právě z těchto důvodů: „*Já jezdím do Čech, protože tam mám pořád rodinu, tím že jsem účetní, tam mám taky ještě spoustu úkolů, protože z majetku se taky navrátilo a ted' to někdo musí počítat. (...) Můj domov je tam. Protože tam ještě byla rodina, když jsem se vracela ještě maminka žila, prostě ten vztah toho je.*“¹³⁶ Rodiče pana Karla a jeho manželky už nežijí, proto jsou návštěvy ČR pouze sporadické: „*Z mé strany nikdo (nezůstal v ČR; pozn. aut.). Pokud žili rodiče manželky, tak byly vzájemné návštěvy časté. Nyní zřídka, byť i nyní ještě několik známých.*“¹³⁷ Paní Karla toto vyjádřila naprosto explicitně, kdyby jí v Česku něco zůstalo, táhlo by ji to možná zpět mnohem víc: „*Kdybych měla v Praze byt, ve kterém jsem kdysi bydlela, nebo v tom Uherským Brodě, kde jsem vyrůstala, byl tam ten dům a já jsem se do něho vracela, tak bych mohla odpovědět, kde se cítím víc doma. (...) Všechno jsem ztratila,*

¹³³ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹³⁴ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹³⁵ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹³⁶ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹³⁷ Pan Karel, e-mailová korespondence z března 2013.

možná, že je to dobře, možná, že člověk by se trochu zase přitáhnul.“¹³⁸ Speciálně u paní Karly je vztah k domovu komplikovanější, cítí se být doma v Rakousku a nechce ho opustit, několikrát se však zmínila o svých častých úvahách nad odlišnou situací, která by hypoteticky či potenciálně mohla nastat. Opět se tu opakuje motiv nerozhodnosti. Je mnohem jednodušší identifikovat se s novou zemí, když nemá vícero možností.

Zkušenost s jiným cizím prostředím, v tomto případě rakouským, a úspěšná integrace a přizpůsobení se, vede k tomu, že je emigrant schopný nahlížet svou zemi původu a svou vrozenou kulturu s větším nadhledem a kritičností. Tohoto postoje jsem si všimla např. u pana Tomislava: „*Co se týče Čechů, já si myslím, že Češi mají spoustu výbornejch schopností, ať už je to ten smysl pro humor, nebo smysl pro poezii, jejich filmy jsou jedinečný, že se nemusí snažit dělat ze sebe něco, co nejsou nebo zakrejvat nějaký svý slabiny, že obstojej ve světě, když se budou chovat jako uplně normální lidi.*“¹³⁹ Hodnotí českou kulturu a mentalitu velmi pozitivně, zaujímá však lehce kritický postoj, který je typický pro někoho, kdo má zkušenost i s pohledem zvenčí. Jeho identita není vlivem cizí země „převálcovaná“, ale spíše obohacená a rozšířená. Naopak lehce odlišný postoj zaujímá pan Karel, který už se s českou kulturou a mentalitou jen těžko ztotožňuje. Na otázku, jaký má dnes vztah k České republice, odpověděl: „*Neutrální. (...) S dnešní českou kulturou, která se nám občas dostane do ruky se nedokážeme ztotožnit, (zdá se nám) převážně vulgární. Komunikace je obtížná, každý z nás myslí jinak.*“¹⁴⁰

Znovu použiji citaci psychologa J. Diamanta, který se vyjadřuje o svém postoji k mateřské zemi následovně: „Postoj domova k emigrantům se jen pomalu mění od počátečního odmítání k realistickému hodnocení a ochotě ke spolupráci. Máme pocit uspokojení z toho, že můžeme bez nesnází svou starou vlast navštěvovat a sledovat proces jejího přerodu.“¹⁴¹ Tato myšlenka mě zaujala, neboť jsem podobný postoj vyzorovala i u mých vídeňských respondentů. „*Já do Prahy jezdím velmi často, takže já vidím a dokážu ocenit, jak se Praha zmáhá.*“¹⁴² „*Pro mě je to moje*

¹³⁸ Paní Karla, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹³⁹ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁴⁰ Pan Karel, e-mailová korespondence z března 2013.

¹⁴¹ DIAMANT, J. *Psychické následky emigrace*. [online]. [cit. dne 18.3.2013]. Dostupné na [www.<http://www.zahranicnicesi.com/docs/diamant_psychologie_exilu.pdf>](http://www.zahranicnicesi.com/docs/diamant_psychologie_exilu.pdf)

¹⁴² Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

rodná země a přeju ji všechno nejlepší, přeju těm lidem tam, co tam žijou, aby se měli aspoň tak dobře, jako ti Rakušani.“¹⁴³ Leden 2013 byl mimo jiné velmi příhodným obdobím, vysledovat zájem emigrantů o politické dění v České republice, neboť jsem rozhovory vedla jen pár dní po skončení první přímé volby prezidenta ČR. Všichni se na toto téma rozpovídali. Není velkým překvapením, že se bez výjimky přikláněli k volbě Karla Schwarzenberga, co mě na tom však více zaujalo, byla vysoká míra zájmu o to, kdo bude reprezentativní hlavou České republiky, ačkoliv už dávno nejsou jejími občany.

Co vyplývá z interpretace této subkategorie je, že zájem o mateřskou zemi vzrůstá s množstvím materiálních či společenských vazeb, které zde emigrant má. Většinou se jedná o vazby přetrvávající z doby minulé, tedy pozůstalou rodinu nebo dům, kde vyrůstali. Respondenti přiznali zájem o politické dění v Česku, i když s velkou mírou kritiky, mnohem větší než třeba k politické situaci v Rakousku. „*Tady kradou zrovna tak, akorát v tom umí třeba trošku lepší šlapat. Nebo jak se říká, když už žerou, tak ať aspoň nemlaskaj, kdežto v Česku mlaskaj teda tvrdě nahlas.*“¹⁴⁴ Tento postoj nám demonstruje, že emigranti ve velké míře srovnávají obě země, v nichž žili. Nejspíš se jedná o strategii, jak se vyrovnat s odlišnostmi mezi zeměmi a integrovat obě kulturní identity do jediného celistvého celku.

6.3.2. Vnímání hranice kultur

Důležitým faktorem ohrožení původní kulturní identity emigranta je tzv. „kulturní šok“, který vyvstává z konfrontace s odlišným sociokulturním prostředím. Pokud pojmem kulturu jako mentalitu lidí, jako orientační hodnotový systém a jako soubor společných kulturních a společenských zkušeností, je nutně rakouská i česká kultura odlišná, ovšem pouze teoreticky. Z pohledu respondentů totiž mezi rakouskou a českou (popř. vídeňskou a pražskou) mentalitou není rozdíl. „*Jak říkám, Vídeňáci jsou stejná mentalita jako Pražáci, takový laxní, žádný velikánský honění za úspěchem, tady se žije.*“¹⁴⁵ „*Když jsem přišla do Vídně, tak mě vlastně ve Vídni pozdravila trochu nabubřelá Praha. (...) Prostě ta mentalita je velice podobná ty český.*“¹⁴⁶ Někteří dokonce tvrdili, že Češi a Rakušani jsou si

¹⁴³ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁴⁴ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁴⁵ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁴⁶ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

podobnější, než Češi a Slováci („*Já bych řek, (...) že Češi a Slováci se víc liší charakterem, než Češi a Rakušáci.*“¹⁴⁷) nebo než Rakušani s Němci („*Vídeňáci neberou příliš moc život vážně, takový to porovnání je mezi Němcema a Rakušákama, že Němci žijou proto, aby mohli pracovat a Rakušáci pracujou proto, aby mohli žít.*“¹⁴⁸) V tomto směru pro ně byla integrace do vídeňské společnosti jednoduchá. „*(Integrovat se bylo; pozn. aut.) lehké. Mentalita je stejná jako v Česku a na Slovensku...*“¹⁴⁹

V teoretické části práce jsem zmínila článek od L. Volbrachtové, která konfrontaci českých emigrantů s podobnou rakouskou kulturou označila jako „kulturní šok malých rozdílů“¹⁵⁰. Snažila jsem proto tento jev vysledovat i u mých respondentů. Ve svých výpovědích se jen párkrát zmínili o nějakých kulturních odlišnostech nebo rozdílných zvycích, nejvíce pan Tomislav a paní Taťána: „*...ikdyž jsou tu lidé přátelský, tak mají možná trochu problémy s tím ty cizí lidi k sobě pozvat. (...) Co je rozdíl, ale to je v Česku taky, je to, jak se vlastně nakládá s tím Ježíškem a stromečkem. (...) Ale co se tady voproti Česku strašlivě dělá teď je Fasching. A jsou tady takový pochody všelijaký. A to je teda proti Česku strašlivej rozdíl. (...) Tady je Eiersuche. Tak to nás taky překvapilo, že tady se prostě vajíčka hledaj...*“¹⁵¹ Tyto rozdílnosti však u nich žádný šok nevyvolávaly, spíše naopak: „*Pokud jsem si musel na něco zvykat, tak to bylo spíš příjemnější nežli nepříjemný.*“¹⁵²

Respondenti si tedy žádným zvláštním „kulturním šokem“ neprošli, integrace do rakouské společnosti byla založená pouze na kontaktu a sociálních vztazích, nenarážela na zvláštní kulturní nebo mentální bariéry. „*Ne, já jsem neměla pocit, že by to (integrace; pozn. aut.) bylo tak strašně náročné. Ale jak bych to tak řekla, to je to mladí, to je to, jak se lidi mezi sebou poznaj, jak mezi sebou mluvěj...*“¹⁵³ Proto nemohlo být nijak zvlášť náročné najít rovnováhu mezi starou a novou kulturní identitou a spojit je do jedné, když nejsou téměř vůbec odlišné. Obě kultury jsou individualistické¹⁵⁴, proto sebeurčení jedince jako autonomní entity v jejich rámci

¹⁴⁷ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁴⁸ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁴⁹ Pan Karel, e-mailová korespondence z března 2013.

¹⁵⁰ Viz pozn. 76.

¹⁵¹ Pan Tomislav a paní Taťána, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁵² Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁵³ Paní Karla, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁵⁴ Viz pozn. 44.

probíhá stejně. Jedinou bariérou, kterou emigranti mezi sebou a Rakušany vnímali a která jim z počátku znemožňovala kontakt a vzájemné pochopení, byl jazyk. Jazyk jako kritérium kulturní příslušnosti hodlám rozebrat samostatně v následující podkategorii.

6.3.3. Etnolingvistická identita

Podle etnolingvistické teorie je jazyk významným aspektem skupinové identity, podle kterého lidé kategorizují svůj sociální svět a vnímají sami sebe jako členy různých skupin.¹⁵⁵ U československých emigrantů je tato identifikace celkem markantní. Paní Anna mi to demonstrovala nepřímo, když na dotaz, jestli vnímá jako Rakušanka, odpověděla: „*Já nepopírám to, že jsem Češka, já mluvím česky, já miluju češtinu.*“¹⁵⁶ Mezi národnost a jazyk klade rovnítko.

Podle výše zmíněné teorie, je etnolingvistická identita silnější v případě, že neexistuje kontakt s jinou lingvistickou skupinou. Naopak jedinci fungující na hranicích více skupin mají identitu více difúzní. To by znamenalo, že s jazykem se to má podobně jako s kulturní identitou. Emigranti ovládají dnes již oba jazyky téměř shodně a jsou schopní oba užívat v běžné komunikaci a kategorizovat jejich prostřednictvím svět kolem sebe. Došlo u nich v jazyce k nalezení určité rovnováhy, stejně jako v identitě.

Jazyk je nejdůležitější komunikační prostředek. Prostřednictvím jazykové komunikace si lidé vyměňují zážitky, zkušenosti a znalosti, které pramení z jejich společného sociokulturního pozadí a zároveň ho tvoří a upevňují. Emigranti v cizí zemi o tuto jazykovou příslušnost přichází a jsou vyděleni z běžného komunikačního procesu, tudíž i procesu socializace. V rámci cizí řeči navíc postrádají možnost svého autentického vyjádření, kterou každý jedinec nabývá v procesu enkulturace.¹⁵⁷ Vzhledem k tomu, že pět z šesti respondentů neumělo německy, když se přestěhovali do Rakouska, byla komunikační bariéra na začátku velmi silná. „*Člověk se cejtí v cizině samozřejmě, prostě ten jazyk, ta bariéra je tady.*“¹⁵⁸ Proto dost často brali proces integrace za proces učení se cizího jazyka. Jakmile se německy naučili, otevřely se jim nové pracovní možnosti a byli většinovou společností přijati.

¹⁵⁵ GILES, H. – JOHNSON, P., pozn. 33, s. 71 – 73.

¹⁵⁶ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁵⁷ Srovnej: HAN, P. *Soziologie der Migration*. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2010. s. 209.

¹⁵⁸ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

„...stačilo vlastně jenom dokázat, že člověk umí německy.“¹⁵⁹ Naštěstí pro ně, Rakušani jsou v tomto ohledu nanejvýš tolerantní, nehledí na špatný akcent ani nedokonalosti v jazyce a velmi oceňují, když se člověk naučí německy alespoň tak, že je schopný běžné komunikace.

Podle etnoligvistické teorie se u lidí s difúzní jazykovou identitou projevuje zájem o zachování jazyka především v rodinné sféře.¹⁶⁰ Není žádným překvapením, že v rodině a mezi ostatními emigranty se dorozumívali běžně česky. Co ovšem stojí za pozornost, je přenos českého jazyka na další generaci emigrantů, kteří se narodili nebo a vyrůstali v Rakousku. Děti všech respondentů umí česky, některé samozřejmě méně, některé téměř dokonale. Pro názornost uvedu pár odpovědí, které jsem dostala na dotaz, zda děti umí česky:

„Vona (dcera Karolína, pozn. aut.) mluví výborně, von (mladší syn Martin, pozn. aut.) rozumí. Martin hodně mluví s chybama.“¹⁶¹

„Jako zájem Káji o Česko ... tak vyrostla ne na Krtkovi, ale český knížky. O Pejskovi a kočička anebo Veverka Zrzečka a takovýhle ještě knížky, co jsme měli. Vona začala najednou, sice jsme s ní začali německy, ale ve třech letech nejednou na nás začala mluvit česky taky.“¹⁶²

„Vnučka umí česky. Ale co teda prošvihla a to mě tak dost mrzí, že nenaučila kluky česky, takže syn se snachou s něma česky mluvěj (syn a manželka vyrůstali ještě v Česku; pozn. aut.), ale to je takový polovičatý.“¹⁶³

„... tak dítě je českého původu, česky mluví, na to jsem tedy dbala...“¹⁶⁴

„Syn je dobrej, on je docela dobrej, akorát mluví takovou dětskou češtinou.“¹⁶⁵

Druhá generace emigrantů se učila češtinu pouze doma od rodičů, zatímco němčinu si osvojovala v procesu socializace s majoritní společností. Žádné z dětí

¹⁵⁹ Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁶⁰ Viz pozn. 36.

¹⁶¹ Paní Taťána, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁶² Pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁶³ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁶⁴ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁶⁵ Paní Karla, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

respondentů nestudovalo na Komenského české škole. Z výpovědí vyplývá, že hlavní motivací pro učení dětí češtině, byla jeho vysoká náročnost. Stěžejní roli nehrály ani tak emocionální vazby k mateřskému jazyku, jako spíše fakt, že se jedná o mimořádně obtížný jazyk, se kterým jako děti nebudou mít problém a který jim později bude velkou výhodou. „Protože slovanská řeč, jakákoliv slovanská řeč, je velmi těžká řeč. Učit se to od malička, to je dar.“¹⁶⁶ Na generaci vnoučat emigrantů se však čeština už nepřenesla, anebo minimálně v rozsahu několika slov či vět. Důvody pro to jsou zřejmé – životní partneři jejich dětí jsou Rakušani, v rodině dětí se tedy přirozeně mluví německy. „A já jsem ještě dokonce chtěla, že bych to zvládla nějak s vnoučatama a tam se mi to taky nepodařilo. Tam jsem nemohla mít vůbec na to žádné vliv. Myslím, že to nebylo nevěstě milý, ona by neměla perfektní kontrolu. A jelikož je to jejich máma, tak je to k akceptování.“¹⁶⁷

6.3.4. Kulturní identita – harmonická syntéza

Jaká je kulturní identita československých emigrantů z let 1968 a 1969, kteří natrvalo opustili svou mateřskou zem a dodnes žijí ve Vídni, kde založily rodiny a vychovaly své děti? Již v úvodu této podkapitoly jsem avizovala, že jejich identita prošla transformací, která ale starou identitu nevytlačila, nýbrž rozšířila, obohatila a sjednotila je dohromady. Jejich identita je konsolidovaná, skládá se ze dvou navzájem propojených částí. Pokud se ptám po identitě kulturní, zajímá mě, s jakou kulturou se ztotožňují, jaká je jejich národnost, kde mají své kořeny. To, co mě zajímá, ilustruji na jednoduchých otázkách: *Jsou Čechy nebo Rakušany? Vnímají své kořeny, svůj domov tam, kde se narodili, nebo tam, kde prožili většinu života?* Nalézt odpovědi na tyto otázky není jednoduché, ani pro respondenty samotné. Ať už odpovídali jakkoliv, vždy vyjadřovali vztah k oběma zemím, i když v různé míře. Jejich kulturní identita pramení z identifikace s oběma zeměmi.

Začnu tím nejjednodušším. Všichni mají rakouské občanství a, s výjimkou paní Anny, už nikdo nemá to české, buď že o ně nestál, neměl možnost nebo se mu to nezdálo vůči Rakušanům slušné. Na otázku, k jaké národnosti by se přihlásili, jsem dostala odpovědi různé. Pan Tomislav by se hlásil k národnosti české, pan Rudolf nebo pan Karel k národnosti rakouské. Na otázku kořenů a domova se

¹⁶⁶ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁶⁷ Paní Karla, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

v odpovědích rovněž neshodli, zde ale dle mého názoru hraje roli především to, že si každý pod konceptem domova nebo „kořenů“ představuje něco jiného. Pan Rudolf se cítí být „zakořeněn“ tam, kde strávil více než 40 let aktivního kvalitního života: *„No jasně, to jsou kořeny tady. (...) Doma jsem tady, a to není kvůli tomu, že jsem doma, že se mi tu dobře daří, tady jsem doma, tady to bylo dvacet roků prožitéjch kvalitního života...“*¹⁶⁸ Pro paní Annu jsou naopak „kořeny“ a domov tam, kde se narodila, tedy v České republice, ikdyž její existenční zázemí se přesunulo do Vídně: *„Já když přijedu do Prahy, já jsem tam doma, ale ten domov jako takovej, můj život je tady. Takhle, můj život je tady, můj domov je tam.“*¹⁶⁹ Nakonec však všichni do jednoho, ať už pro to použijí pojem jaký chtějí, se cítí být doma v Rakousku. Po pádu komunistického režimu a otevření hranic ani na okamžik nepomysleli, že by se vrátili žít zpátky do Česka.

*„Já vím, že se mě kolegové dokonce ptali, osmdesát osm, když byly hranice otevřeny, a nejdeš zpátky a já jsem říkala, já už tam nejsem doma. (...) Já jsem tu doma.“*¹⁷⁰

*„...Tome, nechtěl bys vyměnit Vídeň za Prahu? A já jsem říkal, co bych vyměňoval? Já jsem doma v Praze i ve Vídni. A takhle to skutečně je. Co nás samozřejmě víc tady váže, je to, že naše rodina je tady doma.“*¹⁷¹

V odpovědi pana Tomislava si můžeme všimnout, že se identifikuje a řadí spíše k zemi, kde dnes žije jeho rodina, jeho děti a vnoučata. Jedná se o stejný jev, který jsem již rozebírala v kategorii vztahu k Česku, tam kde je rodina a jiné vazby, tam se člověk cítí více doma a tam ho to drží. Zároveň však vyjadřuje, že má stále silný vztah k oběma městům a nemá pocit, že by musel volit, může se přeci ztotožňovat s obojím. Podobně to vystihla i paní Anna: *„Já jsem na tohle vždycky odpovídala, já jsem CK Česka, já prostě patřím k monarchii, v monarchii jsme byli pohromadě, já patřím k obojímu.“*¹⁷²

Nikdo z respondentů se českým původem netají, nikdo ale nechce opustit Rakousko – jsou tedy Rakušany nebo Čechy? Emigranti očividně tuto volbu učinit

¹⁶⁸ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁶⁹ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁷⁰ Paní Karla, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁷¹ pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁷² Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

nechtějí. Jsou obojí, patří k obojímu. Tyto dvě kulturní identity se nevyklučují, pokud se vnímají jako Evropané, jako příslušníci zemí, které spolu sousedí, jsou si podobné, mají společnou historii. Emigranti prožili svůj aktivní život v zemi multikulturní, mezinárodně otevřené a uvolněné a to se na jejich sebepojetí podepsalo takovým způsobem, že nemají potřebu se striktně odlišovat a vymezovat. „... *todleto mezinárodní prostředí, že pro nás jako naprosto logickým vývojem bylo todleto sjednocení Evropy a myslím, že postrádáme naprosto nějakých nacionalistických pocitů...*“¹⁷³ Jejich identita je harmonickou syntézou identity české i rakouské, identity minulé a současné. Volba mezi nimi je naprosto bezpředmětná. „*Naštěstí nejsem stavěn před tu otázku, buď Rakušák anebo Čech. Proč.*“¹⁷⁴

Paní Anna ilustruje rozdíl mezi lidmi ze zemí bývalého východního bloku a lidmi vyrůstajícími v poměrně svobodných podmínkách na příkladu své dcery. Také zmiňuje, jak rozdílný je přístup Čechů oproti Rakušanům.

*„Moje dítě je kosmopolita. To dítě vyrostlo svobodně, to vyrostlo bez jakéjkoliv emocí, reminiscencí proti nebo vůči některému bloku nebo něco takovýho. (...) Ale opravdu ona není přesvědčená Rakušanka, ale přesvědčenější člověk v otevřeném světě. Ve světě, kde nemusí přiznávat, já jsem fialová, já jsem zelená, já mám ráda knedlíky, ty mi vlez na záda, ty máš rád maso. (...) Tady je to legrace, tady mi nikdo v životě nevytkl, že jsem původně Češka, v Čechách často slyším, co že vlastně jsem. (...) Dneska jsme obojí v Evropské unii, takže o co jde, jo.“*¹⁷⁵

Identita je „zachování kontinuity, identita je nalezení harmonické syntézy mezi minulostí, současností a budoucností“.¹⁷⁶ Identita je taky „jaký význam osoba a jiní připisují svému – jejímu životnímu příběhu“.¹⁷⁷ Českoslovenští emigranti tuto identitu našli a nemuseli přitom z ní nic ztratit.

„A strašně krásný byl zážitek po devětaosmdesátém, já jsem vlastně měla dva životy, jeden do devětašedesátého a jeden vodamtud. A prostě to byly dva, který byly separátní, jako nepatřili k sobě. A pak (...) najednou, jak když máte puzzle dva

¹⁷³ pan Tomislav, rozhovor uskutečněný v lednu 2013 ve Vídni.

¹⁷⁴ Pan Rudolf, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁷⁵ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

¹⁷⁶ DIAMANT, J., pozn. 131.

¹⁷⁷ BAČOVÁ, V., pozn. 4., s. 203 – 204.

kusy a nejednou jste našla ten kousek, kterej chyběl a je z toho jeden obraz. A dneska mám ten život celej. Prostě patří k tomu i to, i to, prostě není v tom rozdíl.“¹⁷⁸

6.4. Shrnutí výzkumné části

Na čem závisí konstrukce identity u emigranta a čím je podmíněna? Vekou roli jistě hrají předchozí vývoj, důvody, které vedou k pochybám, a kontext, tedy doprovodné okolnosti. Tomuto jsem se věnovala v první kategorii. Zde jsem zjistila, že silná motivace, vymezení se vůči zemi původu a nemožnost volby umocňuje přilnutí k zemi nové. Analýza „emigrantského snu“ však podkryla, že toto odpoutání nebylo stoprocentní, rodina a původní sociokulturní zázemí emigrantům chybělo, což činilo první fázi emigrace obtížnou a lehce traumatickou. Konstrukce identity se odvíjí taktéž od míry integrace emigranta do nového prostředí. Zcela jinak by se vyvinula kulturní identita jedince fungujícího výlučně v rámci české menšiny, či jedince zcela asimilovaného. Československá emigrace se ze zvládla přirozeně integrovat a zachovat si přitom i něco z kulturní identity české, např. jazyk. Meziobní vztahy a podpora ze strany majority je velmi významným faktorem. Emigranti se pohybovali v sociálních sítích ostatních emigrantů ze stejných let, emigrantů z cizích zemí a majoritní společnosti. Do české menšiny se nezařadili, do jisté míry se od ní vymezili. Takto se tedy definovala jejich sociální identita, která byla uznána i ze strany majority.

V poslední části se věnuji konečnému výsledku – konsolidované identitě, která je syntézou staré a nové identity, české a rakouské, dvou složek jednoho celku. Která složka dominuje, která identita převažuje, to už záleží na individuálních faktorech, např. na rodinných a materiálních vazbách k zemi, osobních zážitcích a zkušenostech, které si jedinec s tou kterou zemí spojuje. Výsledná identita u českých emigrantů ve Vídni je každopádně spojení, koherentní celek, kde není třeba mezi jednotlivými částmi striktně rozlišovat – identita jedince žijícího v otevřeném světě.

¹⁷⁸ Paní Anna, rozhovor uskutečněný v únoru 2013 ve Vídni.

ZÁVĚR

Tato práce si kladla za cíl odhalit kulturní identitu československých emigrantů ve Vídni a její specifčnost mezi jednotlivými přistěhovaleckými vlnami a Čechy žijícími ve Vídni. Ptala jsem se po jejich vztahu k mateřské zemi a také vztahu k zemi nové, která je jim již 45 let domovem a kterou již nechtějí natrvalo opustit. Výsledky mého výzkumu mě dovedly ke zjištění, že svou původní kulturní identitu neztratili, přesto si prošla určitým přerodem, který byl v mých prvotních úvahách očekáván. Přínos své práce spatřuji v tom, že nabízí jiný a především pozitivní pohled na emigranty – jako „předobraz ideálního euroobčana“, tedy jedince, který je oproštěn od předsudků vůči jiným národnostem a od jakýchkoliv nacionalistických pohnutek, ale zároveň stále vnímajícího své vlastní národní kořeny.

Prostřednictvím svého výzkumu nabízím také pohled na emigraci ze strany samotných aktérů. Osudy respondentů jsou o to napínavější a zajímavější, že jejich emigrace byla podmíněna politickým režimem panujícím v Československu, jednalo se tedy o krok nelehký a jistě traumatický. Svého rozhodnutí však nelitují a cení si toho, co emigrací získali – nových zkušeností, jazykových znalostí a především možnosti vychovat své děti v jiném společensko-politickém systému. Navíc obohatili a rozšířili svou identitu a získali otevřený a nezaújatý pohled na svět. Práce tedy mimo jiné přibližuje čtenáři situaci československých emigrantů z jejich perspektivy a pokouší se tak vyvrátit mýty o jejich jisté „vypočítavosti“ a útěku „za lepším“, což je stigma, které je, i když třeba už jen v malé míře, pronásleduje dodnes.

Tématu vídeňských Čechů je věnována již celá řada odborných publikací, sborníků a článků, dokonce se chystá dokumentární film v rámci cyklu České kořeny.¹⁷⁹ Přesto se nejedná o vyčerpané téma, v průběhu realizace výzkumu jsem narazila na celou řadu dalších podnětů, které by bylo možné hlouběji rozpracovat. Zajímavou cílovou skupinou dalšího výzkumu by mohla být např. druhá generace přistěhovalců. Spletité a nelehké osudy emigrantů by si také jistě zasloužily hlouběji prozkoumat a zaznamenat pomocí metody orální historie. I česká emigrace je součástí našich dějin a kultury a má cenu se jí zabývat. Protože teprve v konfrontaci s jinou kulturou je člověk schopen plně si uvědomit i tu svou a Češi žijící mimo svou domovinu nám tuto zkušenost mohou zprostředkovat.

¹⁷⁹ Více informací na [www: <http://www.ceskekoreny.cz/>](http://www.ceskekoreny.cz/)

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Rozhovory uskutečněné pro účely této práce:

- Rozhovor s panem Tomislavem a paní Taťánou, uskutečněný 31. ledna 2013 ve Vídni.
- Rozhovor s panem Rudolfem, uskutečněný 1. února 2013 ve Vídni.
- Rozhovor s paní Annou, uskutečněný 2. února 2013 ve Vídni.
- Rozhovor s paní Karlou, uskutečněný v 4. února 2013 ve Vídni.
- Rozhovor s panem Karlem, uskutečněný 10. března 2013, prostřednictvím e-mailové korespondence.

Všechny audiozáznamy v držení autorky práce. Přepisy rozhovorů v digitální formě jako příloha na DVD.

Bibliografie

Emigrace a exil jako způsob života : II. symposium O českém vystěhovatelství, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu. 1. vyd. Praha: Karolinum; Etnologický ústav AV ČR, 2001. 193 s. ISBN 8085010240.

Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí: sborník z konference. 1. vyd. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR; Tišnov: Sdružení SCAN, 2002. 121 s. ISBN 8086620034.

ASHMORE, R.D., JUSSIM, L. ed. *Self and Identity.* New York: Oxford University Press, 1997. 246 s. ISBN 0-19-509826-9.

BAUMEISTER, R. F. How the Self Became a Problem: A Psychological Review of Historical Research. *Journal of Personality and Social Psychology.* American Psychological Association, 1987, 52, 1. s. 163 – 176.

BASLER, H. – BRANDEIS, M. et al. *Die Wiener Tschechen 1945-2005: zur Geschichte einer Volksgruppe.* 1. vyd. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006. 484 s. ISBN 3-9502074-0-6.

BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. et al. *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky.* 1. vyd. Praha: Sofis, 2005. 460 s. ISBN 80-902785-8-2.

BLATNÝ, M. ed. *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti.* 1. vyd. Praha: Academia, 2006. 140 s. ISBN 80-200-1450-0.

BLATNÝ, M. ed. *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience rozmanitosti.* 1. vyd. Praha: Academia, 2006. 140 s. ISBN 80-200-1450-0.

BURKE, P.J. – STETS J.E. Identity Theory and Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly.* American Sociological Association, 2000, 63, 3. s. 224 – 237.

BURKE, P.J. – STRYKER, S. The Past, Present, and Future of an Identity Theory. *Social Psychology Quarterly.* American Sociological Association, 2005, 63, 4. s. 284 – 297.

BROUSEK, Karl. M. *Wien und seine Tschechen*. München: R. Oldenbourg Verlag, 1980. 148 s. ISBN 3-486-50151-8.

ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. 1. vyd. Praha: Triton, 2007. 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.

ERIKSEN, T. H. *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*. 1. vyd. Praha: SLON, 2012. 352 s. ISBN 978-80-7419-053-7.

ERIKSON, E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton, 1968. 336 s. ISBN 0-393-09786-2.

GILES, H. – JOHNSON, P. Ethnolinguistic Identity Theory: A Social Psychological Approach to Language Maintenance. *International Journal of the Sociology of Language*. Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1987, 63. s. 69 – 99.

GLETTLER, M. *Die Wiener Tschechen um 1900*. München, 1972. 628 s.

HAN, P. *Soziologie der Migration*. 3. vyd. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2010. 408 s. ISBN 978-3-8282-0498-0.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 8073670402.

HOGG, M.A. – TERRY, D.J. Social Identity and Self-Categorization Processes in Organizational Contexts. *The Academy of Management Review*. Academy of Management, 2000, 25, 1. s. 121 – 140.

HŘEBÍČKOVÁ, M. – MACEK, P. – ČERMÁK, I. ed. *Agrese, identita, osobnost*. 1. vyd. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. 315 s. ISBN 80-86620-06-9.

JENKINS, R. *Social Identity*. 3. vyd. New York: Routledge, 2008. 246 s. ISBN 0-203-92741-9

JENKINS, R. *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. 1. vyd. Sage Publications, 1997. 200 s. ISBN 978-0803976788

- MACEK, P. – ŠAFÁŘOVÁ, M ed. Integrativní funkce osobnosti. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. 2000. 147 s. ISBN 80-210-2465-8.
- MARCIA, J. E. Development and Validation of Ego Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1966, 3, 5. s. 551 – 558.
- McADAMS, D.P. Personality, Modernity, and the Storied Self: A Contemporary Framework for Studying Person. *Psychological Inquiry*, 1996, 7, 4. s. 295 – 321.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- OOSTERWEGEL, A. – OPPENHEIMER, L. *The self-system: Developmental changes between and within self-concepts*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass., 1993. 185 s. ISBN 0-8058-1216-4.
- SLAMĚNÍK, I. – VÝROST, J. ed. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: ISV, 1997. 453 s. ISBN 808586620X.
- STRYKER, S. Identity Salience and Role Performance: The Relevance of Symbolic Interaction Theory for Family Research. *Journal of Marriage and Family*. National Council on Family Relations, 1968, 30, 4. s. 558 – 564.
- TAJFEL, H. ed. *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge University Press, 2010. 546 s. ISBN 978-0521153652
- TICHY, H. – DEAK, E. – BASLER, R. *Von Minderheiten zu Volksgruppen*. Wien: Integratio, 2004. 215 s. ISBN 9783950166224.
- TURNER, J.C. – OAKES, P.J. et. al. Self and Collective: Cognition and Social Context. *Personality and Social Psychology Bulletin*. Society for Personality and Social Psychology, 1994, 20, 5. s. 454 – 464.
- VALEŠ, V. et al. *Doma v cizině: Češi ve Vídni ve 20. století*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2002. 165 s. ISBN 80-86197-34-4.

VALEŠ, V. *Die Wiener Tschechen einst und jetzt: eine Einführung in Geschichte und Gegenwart der Tschechischen Volksgruppe in Wien*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2004. 141 s. ISBN 80-86197-52-2.

YATES, M. – YOUNISS, J. ed. *Roots of Civic Identity: International Perspectives on Community Service and Activism in Youth*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 300 s. ISBN 978-0-521-62283-7.

Elektronické zdroje

Bericht der Republik Österreich gemäß Artikel 25 Abs. 1 des
Rahmenübereinkommens zum Schutz nationaler Minderheiten Wien, 2000. [online].
[cit. dne 27.2.2013]. Dostupné na www:
<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_1st_SR_Austria_de.pdf>

O nás. Kulturní klub Čechů a Slováků v Rakousku. [online]. [cit. dne 15.3.2013]
Dostupné na www: <<http://www.kulturklub.at/onas.html>>

DIAMANT, J. *Psychické následky emigrace.* [online]. [cit. dne 18.3.2013]. Dostupné
na www: <http://www.zahranicnicesi.com/docs/diamant_psychologie_exilu.pdf>

MARLINOVÁ, O. *Psychologie emigrace.* [online]. [cit. dne 17.3.2013]. Dostupné na
www: <http://www.zahranicnicesi.com/docs/marlinova_psychologie.pdf>